

**ИНСТИТУТИ ФАЛСАФА, СИЁСАТШИНОСӢ ВА ҲУҚУҚИ БА
НОМИ А. БАҲОВАДДИНОВИ АМИТ**

Ба ҳуқуқи дастнавис

УДК008(091) (575.3)

ББК71.4(2т)

ЗОКИРОВ СҶҲРОБ ИБОДОВИЧ

**НАҚШИ АРЗИШҲОИ МАЪНАВӢ ДАР ФАЗОИ ДИГАРГУНИҲОИ
ФАРҲАНГИИ ҶОМЕАИ МУОСИРИ ТОҶИКИСТОН**

Ихтисос 09.00.11 – фалсафаи иҷтимоӣ

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади
илмҳои фалсафа

Душанбе – 2023

Диссертатсия дар шӯбаи фалсафаи иҷтимоии Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови АМИТ иҷро шудааст.

- Рохбари илмӣ:** Усмонзода Хайридин Усмон- директори Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, узви вобастаи АМИТ, доктори илмҳои фалсафа, профессор.
- Муқарризи расмӣ:** **Ҳомидзода Аслидин** - доктори илмҳои фалсафа, профессор, декани факултети таҳсилоти ғоибонаи Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Б.Ғафуров;
Миров Фирӯз Сафаралиевич - номзади илмҳои фалсафа, дотсенти кафедраи сотсиологияи факултети фалсафаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон;
- Муассисаи пешбар:** Донишгоҳи байналмилалии забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода.

Ҳимояи диссертатсия «23» ноябри соли 2023 соати 16:00 дар ҷаласаи шӯрои диссертатсионии 6D.КOA-029 назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, кӯчаи Рӯдакӣ, 17) баргузор мегардад.

Бо диссертатсия ва автореферати он дар китобхонаи марказии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон бо нишони 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17 ва тавассути сомонаи www.tnu.tj шинос шудан мумкин аст

Автореферат «____» _____ 2023 фиристода шуд.

Котиби илмии шӯрои диссертатсионӣ,

доктори илмҳои фалсафа

Муминов А.И.

МУҚАДДИМА

Мубрамияти мавзуи таҳқиқшаванда. Вазъи иҷтимоӣ-фарҳангии замони муосир дар худ масъала ва равандҳои гуногунро касб намудааст, ки онҳо аз бухронҳои гуногуни маънавию фарҳангӣ, афзоиши падидаҳои номатлуби тундгароиву ифротгарой иборат мебошанд. Дар ин замина ҳаёти ҷамъиятии замони имрӯза хеле пуртазод ва мураккаб буда, аксар маврид ҳодисаҳои дар он баамаломата хусусияти ғайриинтизорӣ ва аҳёнан пешгӯинашавандаро доранд. Бинобар ин, шуури ҷамъиятӣ, аз ҷумла сатҳи психологияи ҷамъиятии он қобилияти ин дигаргуниҳоро на ҳамеша имконияти саривақт пайғирӣ карданро дошта, аксар маврид барои худ пайравӣ аз стратегияи мутобиқшавиро ба ин тағйиротҳо афзалият медиҳад. Ҳамин тавр, муҳити ҳаёти ҷамъиятӣ то дараҷаи муайян барои шуури инсон тасаввурпазир ва ин фазоро баҳри ташкили зисту фаъолияти гуногунчанбаи аъзои ҷомеа имконпазир мегардонад.

Бояд зикр кард, ки чунин раванди ҳаёти ҷамъиятӣ дар баробари арзишҳои моддӣ имрӯз афзалиятёбанда, инчунин соҳаи маънавиро низ мадди назари субъектҳои дигаргунсозихои иҷтимоӣ қарор медиҳад, зеро соҳаи мазкур на танҳо таъсирпазирӣ ташаккули муносибатҳои нави истехсолию идоракуни, балки аз бисёр ҷиҳат такаюху кутбнамои маънавии тамоюли инкишофи онҳо ба шумор меравад. Маҳз ҳамин ҷанбаи ҳаёти маънавӣ нақши онро дар танзиму идоракунии ҳаёти ҷамъиятии ҳар як давру замон меафзояд ва онро дар маркази таваҷҷуҳи пажӯҳишӣ қарор медиҳад. Баҳри татбиқи ин ҳадаф баъзе аз назарияҳои иҷтимоӣ ба таври ҳамаҷониба мавриди омӯзиш қарор гирифтанд. Мо низ дар рисола усули дуҷумро интихоб намуда, арзишҳои маънавиро дар қаринаи дигаргуниҳои ҳаёти ҷамъиятии ҷомеаи тоҷикистонӣ мавриди омӯзиш қарор додем. Маҳз омӯзиши ин масъала аҳамиятнокии мавзуи таҳқиқотиरो тақвият медиҳад.

Аҳамияти мавзуи таҳқиқшаванда бо он низ вобаста аст, ки бухронҳои кунунии фарҳангӣ ва маънавӣ, тамоюлҳои бисёрҷанба, мушкилиҳои иҷтимоӣ ва маънавиро ба вучуд овардааст. Дар баробари ин ҳаёти иҷтимоии шахс боз ҳам мураккабтар мегардад. Равандҳои ҷаҳонишавӣ ва бухронҳои иҷтимоӣ-этникӣ инсонро аз худ ва аз олами маънавиаш бегона намудаанд.

Ҳамин тариқ, дараҷаи яқбора боло рафтани таъсири мутақобилаи инсонӣ муосир ва муҳити сунъӣ аз ҷониби ӯ эҷодшуда масъалаи табиати муносибати байни инсон ва олами гирду атрофро боз ҳам душвортар мекунад. Дар ин замина, таҳқиқотҳои фарҳангшиносӣ ва иҷтимоӣ-фалсафӣ оид ба равандҳои ташаккул ва рушди шахс дар ҷомеа, яъне проблемаҳои антропосотсиогенез боз ҳам мубрамият пайдо мекунанд.

Бояд зикр намуд, ки тағйиротҳои иҷтимоии дар ҷомеаи пасошӯравӣ, аз ҷумла дар ҷомеаи тоҷик дар охири асри XX ва аввали асри XXI бавучудомада, инчунин хусусият ва моҳияти бунёдии онҳо ба пайдоиши мушкилоти нави маънавӣ ва иҷтимоӣ-фарҳангӣ оварда расониданд. Аз ин рӯ, барои баромадан аз ин бӯҳрони маънавӣ ва дарёфти мавқеи муносиби инсон дар чунин равандҳои мураккаби иҷтимоӣ-фарҳангии ҷаҳони муосир, бевосита омӯзиши арзишҳои маънавӣ ва мақоми онҳо дар ҷомеа, зарур аст. Ҳамзамон, омӯзиши раванди иҷтимоишавии шахсият, махсусан дар ин замина омӯзиши таҷрибаи гузашта ва ҳолати имрӯза зарур аст. Инчунин, дигаргуниҳои дар ҳаёти иҷтимоӣ бавучудомада дар ҳаёти маънавии ҷомеа таъсир расонда, иртибот ва муносибати шахсро ба ҷомеа дигар намудаанд.

Ҳамин тариқ, ҳадафи маҳз унсури анъанаҳои маънавиро мавриди пажӯҳиш қарор додани мо аз он иборат аст, ки унсури мазкур дар раванди дигаргуниҳои ҳаёти ҷамъиятӣ пайваста ду вазифаи муҳимро ба дӯш гирифта, бо татбиқи онҳо суботи ҷамеаро таъмин менамояд. Аввалан, чун тағйиротҳои фарҳангӣ ба шиддат шароити муқаррарии ҳаёти ҷамъиятиро дигаргун месозанд, пас танҳо така аз ҳузури арзишҳои маънавӣ устувории нисбии равобиту муносибатҳои ҷамъиятиро, ки ба ҳаёти инсон маънӣ мебахшанд, таъмин менамоянд. Дар ҳақиқат, бидуни чунин унсури муҳимми соҳаи ҳаёти ҷамъиятӣ шинохти ҳуди ҷомеа ва ҷеҳраи маънавии он ғайриимкон мегардид. Сониян, арзишҳои маънавии ҳаёти ҷомеа имконияти бидуни осебҳои амиқи иҷтимоӣ татбиқ сохтани дидҳои азнавсозии ҷамъиятиро фароҳам меоранд. Агар аз ин дидгоҳ ба дигаргуниҳои солҳои охир дар ҳаёти ҷамъиятии Тоҷикистон назар андозем, пас мо ба дурустии чунин қазоват боварӣ ҳосил менамоем. Ҳамин тавр, кӯшиши истеҳком бахшидан ба чунин як эътимоди дорои арзиши назариявӣ амалӣ низ, мубрамияти таҳқиқоти мазкурро собит месозад.

Сатҳи омӯзиши масъалаи ба миён гузошташуда. Масъалаи омӯзиши арзишҳои маънавӣ аз ҷумлаи масъалаҳои муҳимми илмҳои ҷомеашиносӣ ва махсусан фалсафаи иҷтимоӣ ба шумор меравад. Гуногунҷанба ва душворфаҳм будани истилоҳи «арзишҳои маънавӣ» дар таҳқиқотҳои мутафаккирон ва муҳаққиқон баррасӣ ва арзёбии гуногун шудааст. Маълум аст, ки арзишҳои маънавӣ аз давраи пайдоиши инсон ҳамқадами ӯ буда, баъдтар ҳамчун мафҳуми меҳварии илмҳои фалсафӣ қарор гирифтаанд. Маҳз ин мафҳум дар ҳоле мубрамият пайдо мекунад, ки дар таҳти ин мафҳум воситаи муҳимми интиқоли фарҳангҳо ва таҷрибаҳои иҷтимоии як насл ба насли дигар гузаштан, фаҳмида мешавад.

Дар мавриди мафҳуми арзиши маънавӣ аввалин муҳаққиқоне, ки онро ҳамчун омили мусбати рушди иҷтимоию фарҳангӣ баён намудаанд, намояндагони фалсафаи романтикӣ (романтизм) буданд. Махсусан дар таҳқиқотҳои Ф. Г. Хелдерлин, Г. Клейст, В. Мюллер, Новалис, Л. Тик, Ф. В. Шеллинг¹, А. ва Ф. Шлегел² ва дигарон ҷанбаҳои гуногуни арзишҳои маънавӣ ва фарҳангӣ таҳқиқ гардидаанд.

Муҳаққиқони илмҳои гуманитарӣ дар асри XIX бошанд, арзишҳои маънавиро аз ду ҷиҳати назариявӣ методологӣ мавриди омӯзиш қарор доданд. Ба гурӯҳи яқум мутафаккирон Г. Лебон³ ва К. Маркс⁴ дохил мешуданд, ки онҳо арзишҳои маънавиро ҳамчун ҷамъоварӣ ва дастоварди таҷрибаи иҷтимоии башарият мепиндоштанд. Гурӯҳи дуоми муҳаққиқон, ки арзишҳои маънавиро ҳамчун таҷассуми анъаноти ақидагӣ мепиндоштанд Ж. М. Местр ва Л. де Боналд буданд ва онҳо мегуфтанд, ки асос ва зерпояи арзишҳои маънавӣ мероси эътиқодӣ мебошад.

Дар асри XX бошад, анъанাগароён Р. Генон⁵, М. Элиаде⁶, Ю. Эвола⁷ ва дигарон чунин мепиндоштанд, ки анъанайи аввал аз Офаридгор баромада ва он анъанайи ягонаи ибтидоӣ буд, ки баъд анъанаҳои ирфонӣ, динӣ ва баъдтар дунявӣ ба вучуд омадааст.

Дар илми фарҳангшиносии мо таваҷҷуҳи хеле фарох ба мақоми арзишҳои маънавӣ дар ҳаёти ҷомеа аз ҷониби М. Шакурӣ, Самиев А. Ҳ., Идиев Х. У., Саидов А., Раҳимов С. Ҳ., Амиров Р. А., Латифзода Д. Н. ва дигарон равона гардидааст. М. Шакурӣ аслан арзишҳои маънавиро ба маънои густурдааш ба фарҳанг тааллуқ медонад, ки боиси ташаккули меъёрҳои ахлоқӣ ва намунаҳои рафтори муносиби ҷамъиятӣ мегарданд.⁸

¹ Шеллинг, Ф.В. [Философия искусства \[Текст\] / Ф.В. Шеллинг](#). – М.: Мысль, 1966. – 496 с.

² Шлегель, Ф. Сочинения [Текст] / Ф.Шлегель. – М.: Quadrivium, 2015. – Т.1. – 816 с.

³ Лебон, Г. Психология народов и масс [Текст] / Густава Лебона. – М.: Академический проект, 2011. – 238 с.

⁴ Маркс, К. Сочинение [Текст]: В 30 томах / К. Маркс. – М.: Издательство политической литературы, 1960. – Т.23. – К.1. – 907 с; Аз вай: Маркс, К. К критике гегелевской философии права. Введение [Текст] / К. Маркс // Сочинение: в 30 томах. – 2-е изд. – Москва: Политиздат, 1955. – Т.1. – С.414-429; Аз вай: Маркс, К. Тезисы о Фейербахе [Текст] / К. Маркс // Сочинение: в 30 томах. – 2-е изд. – М.: Политиздат, 1955. – Т.3. – С.1-4; Аз вай: Маркс, К., Энгельс, Ф. Немецкая идеология [Текст] / К. Маркс, Ф. Энгельс // Сочинение: в 30 томах. – 2-е изд. – М.: Политиздат, 1955. – Т.3. – С.7-544.

⁵ Генон, Р. Кризис современного мира [Текст] / Р. Генон. – М., 2008. – 784 с; Аз вай: Генон, Р. Общее введение в изучение индийских ученых [Текст] / Р. Генон. – М., 2013. – 320 с.

⁶ Элиаде, М. Аспекты мифа [Текст] / М. Элиаде. – М.: Академический проект, 2014. – 234 с.

⁷ Эвола, Ю. Абстрактное искусство [Текст] / Ю. Эвола. – М., 2019. – 139 с.

⁸ Шакурӣ, М. Хуросон аст ин ҷо: маънавият, забон ва эҳёи миллии тоҷикон [Матн] / М. Шакурӣ. – Душанбе: Дониш, 2009. – 416 с.

Муҳаққиқони тоҷик, профессорон Наврӯзов С.⁹, Самиев А., Идиев Х., Саидов А. ва дигарон дар пажӯҳишҳои ҷонибдори он ҳастанд, ки арзишҳои маънавии ҷомеа бояд дар заминаи ғайрифаъолияти меҳнати одамон шарҳу тавзеҳи худро ёбанд. Маҳз дар ҳамин замина арзишҳои маънавий ба таркиби андозаҳои амали ҷаҳони инсон роҳ ёфта, боиси ба манфиатҳо мубаддал гаштани талаботҳо гардида, дар навбати худ манфиатҳо дар сурати арзишҳо ҷилвагар мешаванд.¹⁰

Дар илми фарҳангшиносии муосири тоҷик саҳми профессор Раҳимов С. Х. низ дар таҳқиқи арзишҳои маънавии ҷомеа хеле назаррас мебошад. Ба таҳқиқи масъалаи арзишҳои маънавий аз мавқеи зебоипарастӣ ва баҳусус фарҳанги бадеӣ наздик шуда, сабки маҳсули таҳлилиро ба вучуд овардааст¹¹.

Моҳият ва мақоми арзишҳои маънавий дар ҳаёти ҷомеаи имрӯзаи тоҷикистонӣ дар осори муҳаққиқон Амиров Р. А., Латифзода Д. Н., Сафаров Б. ва дигарон аслан аз мавқеи фарҳангшиносии амалӣ мавриди таҳлил қарор гирифтааст.¹²

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоихаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ.

Таҳқиқоти мазкур мутобиқи лоихаи илмӣ-таҳқиқотии МДТ “Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода” дар мавзӯи “Таҳқиқи ҳолат ва дурнамои ташаккули муносибатҳои муътадили маънавию ахлоқӣ дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон” (2020-2024).

Ҳадаф ва вазифаҳои таҳқиқот. Ҳадафи асосии таҳқиқоти диссертсионӣ ин таҳлил ва баррасии арзишҳои маънавий дар равандҳои иҷтимоӣ-фарҳангии ҷомеаи муосири Тоҷикистон мебошад.

⁹ Наврузов, С. Человеческие способности [Текст]: соотношение социальных и биологических аспектов / С. Наврузов. – Душанбе, 1991. – 303 с; Аз вай: Наврузов, С. Гармония и дисгармония человеческих способностей и потребностей [Текст] / С. Наврузов. – Душанбе: Сино, 2004. – 275 с; Аз вай: Наврузов, С. Духовенство и потребительство [Текст] / С. Наврузов. – Душанбе, 2014. – 246 с; Аз вай: Наврузов, С. Қувваҳои нав дар илму фалсафа [Матн] / С. Наврузов. – Душанбе, 2016. – 120 с.

¹⁰ Самиев, А. Историческое сознание как самопознание общества: социально-философский анализ [Текст] / А. Самиев. – Душанбе: РТСУ, 2009. – 411 с; Идиев, Х. Тоҷикистон дар масири тағйироти иҷтимоӣ [Матн] / Х. Идиев. – Душанбе: Дониш, 2016. – 120 с.

¹¹ Раҳимов, С. Эстетика зороастризма [Текст] / С. Раҳимов. – Душанбе: Дониш, 2009. – 406 с; Раҳимов, С. Нақши фарҳанги бадеӣ дар тарғиби идеяҳои истиқлолият [Матн] / С. Раҳимов // Ҷимояи манфиатҳои миллӣ, таҳкими истиқлолияти сиёсӣ ва масоили концептуалии рушди давлатдорӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ. Маводи конфронси илмӣ амалӣ. – Душанбе, 2016. – С.44-54.

¹² Амиров, Р. Падидаи муҳимми фарҳангӣ [Матн] / Р. Амиров. – Душанбе: Ориёнганҷ, 2015. – 254 с.

Дар асоси ҳадафи умумӣ муаллиф дар назди худ чунин вазифаҳо гузоштааст:

- муайян намудани моҳият ва шарҳи муҳтавои мафҳуми арзишҳои маънавӣ;
- таҳлили хусусиятҳои асосии интиқол ё паҳншавии арзишҳои маънавӣ дар афкори ҷомеа;
- муайян намудани роҳҳо ва усулҳои таъсири арзишҳои маънавӣ ба тамоюлотии рушди ҷомеа;
- баррасии зарфияти таъсири арзишҳои маънавӣ ба ташаккули ҳаёти иҷтимоӣ дар шароити муосир;
- баррасии меъёри ченакҳои арзёбии сатҳи риояи арзишҳои маънавӣ дар муносибат ва рафтори иҷтимоии аъзои ҷомеа;
- баррасии хусусияти тавассути санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ истехком бахшидани мақоми арзишҳои маънавӣ дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон.

Объекти таҳқиқот – моҳият ва хусусияти зухури арзишҳои маънавӣ дар фазои иҷтимоӣ.

Мавзӯи (предмети) таҳқиқот - арзишҳои маънавӣ ҳамчун муайянкунандаи самти тағйиротҳои иҷтимоиву фарҳангӣ дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон.

Асосҳои назариявӣ ва методологияи таҳқиқот. Асосҳои назариявии таҳқиқоти диссертациониро таҳқиқотҳои олимони ватанӣ ва хориҷӣ, файласуфҳо, фарҳангшиносон, антропологҳо, равшаншиносон ва ҷомеашиносон ташкил доданд.

Бояд зикр намуд, ки дар рафти омӯзиш чунин фарзия ҳамчун асос интиҳоб гардид, ки арзишҳо на танҳо ба шахс таъсир мерасонанд, балки иқтидори таъмини танзими рафтори иҷтимоии ӯро доранд. Дар раванди навсозӣ ва дигаргуниҳои ҷомеа, ин иқтидор на танҳо интиқолу эҳёи таҷрибаи иҷтимоиро муайян мекунад, балки, муҳимтар аз ҳама, он механизмест, ки имкон медиҳад дониши дастаҷамъонаи гурӯҳи мушаххаси иҷтимоӣ ба таҷрибаи шахсии намояндагони алоҳидаи дигар нуфуз пайдо кунад.

Методологияи таҳқиқот. Методологияи кори диссертационии мазкурро методҳои таҳқиқии мантиқӣ, муқоисавӣ ва таърихӣ ташкил медиҳанд. Ҳамзамон, дар ин таҳқиқот масъалаи арзишҳои маънавӣ дар асоси методҳои таҳқиқии умумиилмӣ ва муқоисавии илмӣ мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд.

Навоварии илмӣ таҳқиқот ба таҳлили асосҳои назариявии масъалаи ташаккули арзишҳои маънавӣ асос ёфта, дар рисола бори аввал хусусияти зухури арзишҳои маънавӣ дар ҳаёти ҷамъиятии даврони соҳибистиклолии кишварамон таҳлили худро пайдо кардааст. Дар баробари ин:

- моҳияти арзишҳои маънавӣ ҳамчун падидаи иҷтимоӣ фарҳангӣ асоснок карда шудааст;
- таҳаввули диду назарҳои илмӣ оид ба моҳияти арзишҳои маънавӣ баррасӣ карда шудааст;
- омилҳои муҳими таъсиррасон ба ташаккули арзишҳои маънавӣ дар муҳити ҷомеаи тағйирёбанда нишон дода шудааст;
- бори аввал ба гардиши илмӣ фалсафаи иҷтимоӣ баррасии мақоми арзишҳои маънавӣ дар муҳити ҳоси фарҳангӣ иҷтимоӣ ворид гардидааст;
- алоқамандии ҳастии арзишҳои маънавӣ ва муносибатҳои истеҳсолии ҷомеа дар шароити муосир нишон дода шудааст;
- муайян гардидааст, ки ташаккулёбӣ ва ҳастии арзишҳои маънавӣ аз вижагиҳои мушаххаси муҳити муайяни фарҳангӣ вобастагӣ дорад;
- нақши арзишҳои маънавӣ барои паст кардани шиддати якрангкунонӣ ва умумикунонии ҳамаи шаклҳои фаъолияти ҳаёт дар раванди ҷаҳонишавӣ нишон дода шудааст;
- таносуби шаклҳои зуҳури арзишҳои маънавӣ вобаста ба муҳитҳои ҳоси фарҳангӣ ва тамоюлоти рушди ҷомеаҳо возеҳ баён гардидааст;
- бори аввал замина ва омилҳои риоя нашудани баъзе аз арзишҳои маънавӣ дар рафтору муносибати аъзои ҷомеа вобаста ба хусусиятҳои иҷтимоӣ ва фардии онҳо таҳлил шудааст.

Нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

- арзишҳои маънавӣ дар тӯли чандин наслҳо дар заминаи дастовардҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятии одамон ташаккул меёбанд. Бинобар ин, арзишҳои маънавиро якбора дигаргун кардану ба онҳо унсурҳои нав ворид намудан мушкул буда, ин амал фаъолияти бомарому ҳадафмандонаро тақозо менамояд;
- барои дарки воқеияти ташаккулёбӣ ва ҳастии арзишҳои маънавӣ пайгирӣ аз хусусияти сохторёбии онҳо ё ин ки шаклҳои зуҳури арзишҳои маънавӣ ба шакли умум ва вобаста ба вижагии муҳитҳои мушаххаси фарҳангӣ муҳим аст;
- арзишҳои маънавӣ тарзи мавҷудияти худмухтору мустақил надоранд, бақо ва рушди онҳо ба инкишофи соҳаҳои дигари ҳаёти ҷомеа, бахусус истеҳсолоти моддӣ алоқамандии зич дорад;
- дар ҷомеа на ҳамаи афроду гурӯҳҳои иҷтимоӣ ба таври якхела омодаи риоя ва пайравӣ кардан аз арзишҳои маънавӣ ҳастанд. Барои зуҳури чунин падидаҳо омилҳои гуногун таъсир мерасонанд, ки онҳо на танҳо вобаста ба вазъи иҷтимоӣ иқтисодӣ, балки ба сифатҳои фардии одамон ва таъсири муҳитҳои гуногуни тарбиявӣ фарҳангӣ вобастагӣ доранд;

- ҳамаи қишрҳои ҷомеа моҳияти арзишҳои миллиро дарк менамоянд. Ин дарк ё огоҳӣ дар фаъолияти ҳаракатҳои ҷамъиятӣ, дар осори бадеӣ-фарҳангӣ ва дар эҳёи арзишҳои маънавӣ ва фарҳангӣ ифода меёбад. Маҳз дар марҳилаи ҳозира, ки мо дар раванди давлатсозӣ қарор дорем, зарур аст, ки хусусиятҳои анъанаҳои фарҳангӣ, аз ҷумла анъанаи маънавӣ кушода шаванд. Чунки анъанаҳои маънавӣ метавонанд ба рушди иҷтимоӣ ва иқтисодии ҷомеа таъсир расонанд;

- ҷанбаҳои гуногуни ҳаёти маънавии ҷомеа ба таври бояду шояд омӯхта нашудаанд, махсусан анъанаҳои маънавӣ дар раванди истиқлолият ва ҷойгоҳи он дар ҷомеаи муосири тоҷик. Ба ғайр аз ин, вазъият ва ҷойгоҳи анъанаҳои маънавӣ бояд мавриди таҳлили илмӣ-фалсафӣ қарор гирад. Фарҳанги маънавӣ яке аз қисматҳои ҳастӣ ва ташаккулдиҳандаи шуури ҷамъиятӣ буда, метавонад танзимгари тамоюлоти рушди ҷомеа гардад.

- равандҳои глобализатсионӣ барои якрангкунӣ ва умумикунӣ ҳамаи шаклҳои фаъолияти ҳаёт равона гардида, тамоми минтақаҳои ҷаҳонро фаро гирифтаанд. Ин таъсир ва таҳдидҳо, пеш аз ҳама, ба ҳаёти фарҳангӣ ва анъанаҳои маънавии халқу миллатҳои гуногун таъсир расонда, ба онҳо зарбаҳои ҳалокатбор мезананд. Дар чунин ҳолатҳо анъанаҳои маънавӣ метавонанд ҳамчун сипар барои ҳифзи арзишҳои фарҳангии ҷомеа ва баланд бардоштани ҳисси худшиносии милливу ватандорӣ хидмат намоянд.

- дар шароити кунунӣ ҳар як фарди ҷомеа имконият дорад, ки шахсияти иҷтимоии худро мувофиқи тамоюлҳои арзишӣ ва ҷаҳонбинии худ интихоб намояд. Аммо, бе дарки таърихи гузаштаи халқи худ ва махсусан маънавиёт наметавон ҳаёти минбаъдаро рушд бахшид. Чунки омӯзиши таҷрибаи наслҳои пешин, фарҳанг ва маънавиёт метавонад барои ташаккули муносибатҳои нав дар ҷомеа роҳ кушояд;

- барои муайян кардани робитаҳои асосӣ ва инчунин механизмҳои таъсири иҷтимоиву фарҳангии инсон, минбаъд моҳияти ҷомеаи муосирро ҳамчун як организми том ва ҷудонашаванда фаҳмидан лозим аст. Дар чунин ҳолат вазифаи асосӣ дар муайян намудани мавқеи инсон дар ҷомеа ва таъсири он ба олами гирду атроф ва инчунин ташаккули одами нав. Яъне дар чунин ҳолат зарурияти пайдо кардани роҳҳои навсозии маънавии ҷомеа дар зери таъсир, аз ҷумла анъанаҳо пайдо мешавад, ки омӯзиши ин масъалаҳо зарур аст.

- **Аҳамияти назариявии таҳқиқот** асосан дар он зоҳир мегардад, ки натиҷаҳои таҳқиқоти мазкурро метавон минбаъд барои ҳамаҷониба таҳқиқ ва баррасӣ намудани мавқеъ ва ҳолати арзишҳои маънавӣ дар ҳаёти ҷомеа истифода бурд.

- **Аҳамияти амалии таҳқиқот.** Натиҷаҳои таҳқиқотро метавон зимни таҳия ва татбиқи сиёсати фарҳангӣ дар ҷомеа, таълифи асарҳо ва воситаҳои таълимӣ дар самти илмҳои фалсафӣ ва фарҳангшиносӣ истифода бурд.

- **Соҳаи таҳқиқот.** Мавзуи таҳқиқот бо шиносномаи ихтисоси 09.00.11 фалсафи иҷтимоӣ (илмҳои фалсафӣ) мувофиқат менамояд.

- **Апробатсияи рисола.** Маводу маълумоти дар таҳияи рисола истифодашуда дар конференсияҳои ҳамасолаи Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови АМИТ, МДТ “Донишкадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода” ва Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни ӯро ва нашр гардидаанд.

Саҳми шахсии муаллиф аз муайян намудани мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот, объект ва мавзуи он, таҳлили сарчашмаҳо, таҳия, коркард ва таҳлили ҳаматарафаи қори таҳқиқотӣ иборат мебошад. Муаллиф зимни иҷрои вазифаҳои фаъолияти илмии худ асосҳои назариявӣю методологӣ ва хулосаву натиҷагирҳои қори таҳқиқотии мазкурро мустақилона иҷро намудааст.

Амалигардонии натиҷаҳои таҳқиқот. Диссертатсия дар шӯбаи фалсафаи иҷтимоии Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови АМИТ омода шуда, дар таърихи 11.03.2022 (суратчаласаи №3) баррасӣ гардидааст. Тибқи талаботи Низомномаи ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон минбаъд рисола, инчунин дар Шӯрои олимони Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинови АМИТ ва кафедраи таърихи фалсафа ва фалсафаи иҷтимоии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон баррасӣ гардидааст. Натиҷаҳои қори илмӣ ва мазмуни асосии он аз тарафи муаллиф дар шакли мақола, гузориш ва маърузаҳо дар мизҳои гирд ва конференсияҳои илмӣ баррасӣ гардидаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Қори диссертатсионӣ аз муқаддима, ду боб бо шаш зербоб, хулоса ва номгӯи адабиёти истифодашуда иборат мебошад. Ҳаҷми умумии диссертатсия 153 саҳифаро ташкил медиҳад.

МУҲТАВОИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар муқаддима муҳим будани мавзуи интихобшуда, зарурияти таҳқиқи он асоснок шуда, ҳадаф, объект, предмет, фарзия ва вазифаҳои таҳқиқот муқаррар, навгониҳои таҳқиқот, аҳамияти назариявӣ ва амалии рисола, нуқтаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда муайян гардидаанд.

Боби якуми рисолаи илмӣ – “Асосҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқи нақши арзишҳои маънавӣ дар ҳаёти фарҳангии ҷомеа” ном дошта, дар он асосҳои назариявии ташаккули дидгоҳҳои илмӣ оид ба дарки мазмуну мундариҷаи мафҳуми арзишҳои маънавӣ ва унсурҳои таркибии он мавриди омӯзиш қарор дода шудааст.

Дар зербоби якум -“Таҳлили мақом ва муҳтавои мафҳуми арзишҳои маънавӣ аз нигоҳи фалсафаи иҷтимоӣ” ба таснифоти унсурҳои арзишҳои маънавӣ тавачҷуҳи махсус дода шудааст. Таъкид мегардад, ки арзишҳои маънавӣ дорои таркиби хеле мураккаб ва серпахлу буда, маҳсули муносибатҳои объективӣю субъективӣе мебошанд, ки бар асоси дарку талошҳои татбиқи талаботу манфиатҳо ва мақсадҳо ташаккул ёфтаанд. Ҳамин тариқ, ба таркиби арзишҳои маънавӣ метавон ҳамаи он арзишҳоеро, ки барои ташкили ҳаёти муносиби иҷтимоӣ инсон муҳиманд, дохил намуд. Аз ин мавқеъ, ба таркиби арзишҳои маънавӣ арзишҳои хусусияти ахлоқӣ, зебоипарастӣ, илмию эътиқодӣ ва ғайра доштаро метавон мансуб донист. Ҳар кадоме аз ин унсурҳои таркибии арзишҳои маънавӣ ба таври махсус мавриди таҳлил қарор дода шудааст.

Аз омӯзиши дидгоҳҳо ва адабиёти соҳавӣ бармеояд, ки ҳар як ҷомеа дар баробари фароҳам овардани шароитҳои муайяни ҳаёти одамон, инчунин арзишҳои муносиб ба чунин шароитҳои таърихиро ташаккул медиҳад. Арзишҳои мазкур метавонанд ҳам ҷанбаи моддӣ, ҳам иҷтимоӣю сиёсӣ ва ҳам маънавӣ дошта бошанд. Онҳо дар алоқамандии хеле мустақкам бо якдигар қарор доранд ва фарҳангшиносон асоси робитаи онҳоро ба якдигар аз вобастагиашон ба талаботҳои шароитҳои ҳоси ҳаётии одамон вобаста медонанд. Яъне бо мурури дигаргун шудани муҳтавои талаботҳои мазкур мундариҷаи ин арзишҳо низ тағйир меёбад, баъзе аз онҳо мазмуну мундариҷаи наву такмилёфта дар зинаҳои минбаъдаи рушди ҷомеа ҳузури худро пайдо мекунанд ва баъзе аз ин гуна арзишҳо бар асари номутобикатӣ бо талаботҳои нав ҷойи худро ба арзишҳои навзӯҳур медиҳанд.

Дар рисола бо тақя ба чунин бардошти назариявӣ таъкид мегардад, ки дар фалсафаи иҷтимоӣ ду дидгоҳи мутафовит бо ҳамдигар, яъне дидгоҳи воқеъгароёна ва зехнгароёна ташаккул ёфт. Оид ба мазмуну муҳтавои мафҳуми арзишҳои маънавӣ мақеъгирии зехнгароёна ё субъективӣ бар он асос меёбад, ки мақоми арзишӣ пайдо намудани ҳодисаю предметҳои олам аз тасаввуроту андешаҳои бевоситаи одамон сарчашма мегирад. Чунин равиш дар давраҳои гуногун тарафдорони худро дошт, вале бо сабаби ба воқеияти ҳаёти ҳамаҷузъаи одамон алоқамандии зиёд надоштан, имконияти он барои дарку идораи равандҳои ҷамъиятӣ маҳдудтар будааст. Баръакси он дидгоҳи

воқеъгароёна барои шарҳу тавзеҳи мақоми арзиши маънавӣ пайдо кардани ҳодисаҳои ҷамъиятӣ, пеш аз ҳама, тақя ба зарурияти дарки муҳтавои ғайриҷамъиятии инсон менамояд. Ҳама гуна падидаю предметҳои олами ҳаёти ҷамъиятии инсон бо мурури ворид шуданашон ба мадори ғайриҷамъиятии дигаргунсозандаи ӯ имконияти ба худ гирифтани ӯ пайдо кардани арзиш, аз ҷумла арзиши маънавиро пайдо мекунад. Яъне берун аз доираи ғайриҷамъиятии инсон ва талаботҳои муҳиту шароитҳои мушаххаси таърихии ҳаётгузарони одамон ҷустуҷӯ кардани ҳама гуна арзишҳо, бахусус арзишҳои маънавӣ ғайриимкон аст.

Вобаста ба шаклҳои зуҳури ғайриҷамъиятии гуногунҷанбаи одамон шаклҳои муайни арзишҳо арзи вучуд мекунад, ки онҳоро вобаста ба зерсистемаи зермаҷмааи низоми иҷтимоӣ метавон гурӯҳбандӣ намуд. Тарзҳои мазкури ташаккулу эҷоди тамоюлоти арзишии инсон дар заминаи дарку азхудкунии олам ба ғайриҷамъиятҳои моддию истеҳсоли, илмию назариявӣ ва ҳиссию эстетикӣ алоқамандӣ доранд. Дар ин миён арзишҳои маънавӣ зимни ғайриҷамъиятии ҳиссию эстетикӣ ба вучуд омада, барои идораи рафтори иҷтимоии инсон, равона сохтани он барои ба даст овардани ҳадафҳои муайяншуда, танзими муносиботи инсон бо муҳити табиӣ ҷамъиятӣ ва ғайра хидмат мекунад.

Бо назардошти таъсири густурда доштани онҳо ба рафтори иҷтимоии инсон арзишҳои маънавӣ ба таври аён ноаён нақши муҳитсозонаи худро ба соҳаҳои дигари ғайриҷамъиятии одамон мегузоранд. Арзишҳои маънавӣ дар қабатҳои гуногуни муносибату ғайриҷамъиятии амалии инсон новобаста аз он ки онҳо дар қадом соҳа сурат мегиранд, вучуд доранд. Бидуни мавҷудияти онҳо ҳадафмандона будани ин гуна ғайриҷамъиятҳо душвор ва тасаввурнопазир мегардад. Масалан, агар ғайриҷамъиятии истеҳсолии моддии инсонро пеши назар орем, пас мебинем, ки дар натиҷаи татбиқи ғайриҷамъиятии мазкур арзишҳои хусусияти моддидошта ташаккул меёбанд. Арзишҳои хусусияти моддидоштае, ки зимни ғайриҷамъиятии истеҳсолоти моддӣ ба вучуд меоянд, минбаъд ҳамчун омилҳои тақдирдорандаи рушди муҳити ҷамъиятӣ истифода шуданашон, эҳтиёҷ ба ҷамъиятӣ либоси арзишҳои маънавӣ доранд.

Чунин хусусияти объективӣ доштани арзишҳои маънавӣ дар ҳаҷ сурат маъноӣ пурра инкор ва аз мадди назар дур кардани таъсири ҷанбаи субъективиро дар ташаккулу татбиқи онҳо надорад. Балки, баръакс, дар фалсафаи иҷтимоӣ дар ин маврид чунин таъкид мегардад, ки падидаю предметҳои олам, аз ҷумла арзишҳо ҳастияшонро ба шарофати кӯшишҳои ба воқеият пайвастанӣ талошу майлҳои субъективии одамон ба даст меоранд. Дар ҳамаи асос онҳо ба объект ва воқеаҳои амалии одамон табдил ёфта,

барои қонеъ гардонидани талаботи онҳо, ҷавоб додан ба манфиату майлҳои гуногунашон хизмат менамоянд. Яъне ба шарофати алоқамандии ногузастанӣ доштанишон бо амалияи ҷамъиятӣ арзишҳо, аз ҷумла арзишҳои маънавий хусусияти объективии худро пайдо мекунад. Ин гуна шарҳу тавзеҳи моҳияти арзишҳои маънавий тарзи тасаввури қазоватҳои маъмулро, ки гӯё омили ба ҳаёти ҷамъиятӣ пайвастании арзишҳои маънавий танҳо ба зеҳну иродаи одамон вобаста аст, рад менамояд. Зеро дониш худ аз худ ба қадри кофӣ барои роҳнамоии инсон барои ташкили ҳаёти муносиби иҷтимоӣ дар олам хизмат карда наметавонад, чун дониш метавонад ҳам дар хизмати некӣ ва ҳам бадӣ қарор дошта бошад ҷомеаи инсонро ҳам ба пешрафт, ҳам ба таназзул нигаронида, боиси сарбаландӣ ва ҳам дар як вақт сукути умумиятҳои гуногуни башарӣ гардад. Бинобар ин, ягона умеди раҳой бахшидан аз хатари ба чунин варта наафтидани инсон пайваста бо арзишҳои маънавий раҳнамун сохтани он барои ба даст овардани мақсадҳо аст. Аз ин бармеояд, ки арзишҳои маънавий аз хусусияти объективии предмету ҳодисаҳои олам барнамеоянд, балки талошҳои фарҳангии иҷтимоии инсон ба онҳо чунин сифатро мебахшанд.

Зербоби дуоми боби якум - “Арзёбии хусусияти ташкили истеҳсолоти маънавий дар ҳаёти ҷамъиятии ҷомеаҳои муосир” ба баррасии масъалаи хусусияти ташкили истеҳсолоти маънавий дар ҳаёти ҷамъиятии ҷомеаҳои муосир бахшида шудааст. Таъкид шудааст, ки арзишҳои маънавий дар фазои ҷамъиятӣ дар шакли омили ташаккулдиҳии муносибатҳои гуногунҷанба одатан аз омилҳои гуногун, аз ҷумла истеҳсолоти маънавий вобастагии ногузастанӣ доранд. Ҷомеа тавассути муназзамии раванди истеҳсолоти маънавий кудрати бехтари идораи рафтори иҷтимоӣ ва назорату таъсиргузори ҳадафмандонаро аз тамоюлоти печидаи шуури ҷамъиятӣ пайдо мекунад. Бинобар ин, истеҳсолоти ҷамъиятӣ раванди хеле мураккаб буда, вобаста ба хусусияти низоми муайяни иҷтимоӣ дар шаклҳои гуногун зоҳир мешавад.

Муаллиф таъкид менамояд, ки арзишҳои маънавий, дар маҷмӯъ, маҳсули истеҳсолоти маънавий ба шумор меравад. Зеро, вақте ки сухан оид ба вижагии арзишҳои маънавии ҷомеа меравад, аз нигоҳи фалсафаи иҷтимоӣ, мо пеш аз ҳама, истеҳсолоти маънавии дараҷаи муайяни рушди ҷомеаро пеши назар меоварем. Берун аз ин вобастагӣ мо ташаккули худ ба худ арзишҳои маънавиоро тасаввур карда наметавонем. Истеҳсолоти маънавий ҳам аз рӯи шакл ва ҳам аз лиҳози муҳтаво хеле гуногунранг аст. Он таҳти таъсири таҷрибаҳои таърихӣ, шароитҳои моддии мавҷудияти ҷомеа, вазъияти ҳаёти сиёсӣ, ки рӯзафзун рӯ ба дигаргуншавианд, доиман тағйир мепазирад.

Андаруни соҳаи истехсолоти маънавӣ низ муносибатҳои хеле мураккабу тазодоганда байни фалсафаю дин, илму фалсафа, илму дин арзи ҳастӣ менамоянд. Вобаста ба ҳадафҳои рушди ҷомеа ҷойгоҳи онҳо дар истехсолоти маънавӣ низ пайваста дигаргун мешавад ё ин ки мазмуну мундариҷаи навро ба худ касб мекунад.

Ба андешаи муаллиф, барои ба талаботи рушди ҷомеа наздик сохтани истехсолоти маънавӣ дар шароити муосир ба зарурияти такомули сармои инсонӣ тавачҷуҳи бештар равона карда мешавад. Яъне, рушди низоми маориф, фарҳанг, илм, сатҳи некуаҳволии мардум ва ғайра дар самти мусоидат ба рушди истехсолоти маънавии ҷомеа хеле муҳим аст. Дар рисола ҳар кадом аз ин омилҳо муфассал таҳлил шудаанд.

Дар зербоби сеюм - “Хусусияти таҳлилу баррасии назариявӣ ва методологии арзишҳои маънавӣ дар таълимотҳои фалсафаи иҷтимоӣ” масъалаи хусусияти таҳлилу баррасиҳои назариявӣ ва методологии арзишҳои маънавӣ дар таълимоти ҷомеашиносӣ ва иҷтимоӣ мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Таъкид мегардад, ки дар таърихи афкори иҷтимоӣ баррасии назариявӣ ва методологии арзишҳои маънавӣ аз ҷониби мутафаккирони гуногун ҳамеша мавриди тавачҷуҳи махсус қарор доштааст. Шаклҳои баррасии мазкур хеле гуногун буда, дар онҳо андешаҳои судманд оид ба мақому мундариҷаи арзишҳои маънавӣ, тарзи истехсолу ба ворисият гузоштани онҳо дар қаринаи фарҳангу тамаддунҳои мухталифи башарӣ баён шудаанд. Новобаста аз гузашти қарнҳову солҳо тавачҷуҳи инсоният барои азхуд кардани омӯхтани ин андешаҳо пайваста меафзояд.

Дар ин замина баррасии нақшу муҳтавои арзишҳои маънавӣ дар таълимоти мутафаккирони аҳди атиқа, асрҳои миёна, даврони Эҳё, Замони нав, даврони муосир ва бахусус марҳилаи ҷаҳонишавӣ сурат гирифтааст. Арзишҳои маънавӣ дар тӯли таърихи афкори фарҳангии иҷтимоӣ бо сабаби мураккабии таркиби худ на ҳамеша дар шакли чамъбастшуда, балки аз мавқеи баррасии унсурҳои алоҳидаи он ва навъи зухурашон мавриди таҳлил қарор гирифтаанд. Аз ин рӯ, то дер боз таърифи мафҳуми мазкур низ ҷанбаи устувору аз ҷониби ҳамагон қобили қабулу эътирофро пайдо накарда буд. Масалан, мо метавонем дилпуруна оид ба андешарониҳои Сукрот, Афлотун ва Арасту оид ба табиати арзишҳои маънавӣ мулоҳиза ронем, вале, бо вучуди ин, дар осори онҳо мо шакли эътиборпайдокарда ва устувори мафҳуми арзиши маънавиро дарёфт карда наметавонем. Мутафаккирони мазкур падидаи арзишҳои маънавиро дар таркиби таълимоташон оид ба табиати нафс ва рӯҳ бештар баррасӣ намудаанд. Равиши интиҳобнамудаи Арасту низ

хусусияти ақлгароёна дорад ва ӯ падидаи арзишҳои маънавиро дар робита бо се навъи ҷавҳар, яъне ҷавҳари аз нигоҳи ҳисси даркшавандаю даргузар (растаниҳо, ҳайвонот), ҳисшаванда, вале абадӣ (ҷисмҳои осмонӣ) ва махсус (нафси хирадмоя дар инсон ва Худо) дида баромадааст.

Бояд зикр кард, ки таълимотҳои даврони асрҳои миёна ва Эҳё талош варзиданд, ки доираи ахлоқро дар арзишҳо тавассути тамоюл ба амалияи динию инсонмехварӣ васеътар созанд. Худомехварӣ бо арҷгузориҳои эътиқод бар ақл акнун он чизро арзишманд медонист, ки инсонро барои зиндагӣ дар сояи аҳкоми динӣ роҳнамоӣ ва ҳидоят менамуд. Аз ин рӯ, худомехварии асрҳои миёна ба аҳамияти ташкили зиндагии ахлоқии инсон тавассути риояи аҳкоми динӣ ва Офаридгорро сарчашмаи ҳамаи ин арзишҳо эътироф намудан таъкид менамуд. Эътироф ва қабули нақши ақли инсон дар мавриде аҳамият пайдо мекард, ки он шарҳу тавзеҳи муҳтавои арзишҳои маънавӣ барои омма хизмат мекард. Мо дар ин маврид баъзе аз талоши таҳқиқотҳоеро, ки ақлгароиро дар таълимотҳои иҷтимоии асрҳои миёна ба таври махсус ҷойгоҳ медиҳанд, розӣ шуда наметавонем. Чунин анъанаи фикрӣ ҳам барои таълимоти иҷтимоии мутафаккирони ғарбӣ ва шарқӣ дар асрҳои миёна хос буд.

Таълимотҳои даврони Эҳё ба ҷустуҷӯи ҷавоб ба саволи зерин нигаронида шудааст, ки ин арзишҳо барои кӣ ва ба хоҳири чӣ нигаронида шудаанд. Табиист, ки самти ҷавоб ба инсон нигаронида шудааст ва ӯ ҳамчун ҳомили арзишҳо, аз ҷумла арзишҳои маънавӣ эътибор пайдо мекунад. Яъне инсон дар ин маврид ҳамчун арзиши олии ба худ хос арзёбӣ мегардад. Мутафаккирони форсу тоҷик дар даври замонаҳои гуногун нисбат ба ин арзишҳо дар осорашон изҳори ақида намудаанд. Вобаста ба ин масъала, онҳо фикру андешаҳои хешро дар шаклҳои гуногуни назмию насрӣ ба мо мерос гузоштаанд ва маҳз омӯзишу таҳлили онҳо имконият медиҳад, ки то ҳади имкон аз ин арзишҳо боҳабар бошем ва зиндагии худ ва атрофиёро тибқи он ба роҳ монем.

Аз нуқтаи назари мутафаккирони Замони нав арзишҳои маънавӣ аслан дар заминаи ташкили ҳаёти ҷамъиятӣ аз рӯи принципҳои адолат, озодӣ, хирад, илм асос ёфта, онҳо ҳеч гуна робитае бо неруҳои фароуттабӣ ва хорич аз дарки ақлонии инсон қарордошта надоранд. Бинобар ин, инсон тавассути инкишофи донишҳои табиатшиносӣ ва иҷтимоӣ имконияти бештари дарки моҳияти арзишҳои маънавиро ба даст оварда, барои ташкили ҳаёти бештари ҷамъиятӣ қобилияти аз онҳо истифода бурданро пайдо мекунад.

Аз нигоҳи илмҳои иҷтимоӣ фарҳангшиносӣ пас аз даврони Замони нав дидгоҳе ба тадриҷ ташаккул ёфт, ки тибқи он арзишҳои маънавӣ танҳо дар

раванди азхудкунии олам аз ҷониби инсон тавассути фаъолияти мавриди арзёбӣ қарор додани муҳит ва ба он унс гирифтани зоҳир мешаванд. Карл Маркс яке аз аввалинҳо шуда чунин назокати арзишҳои маънавиро дарк намуда, ақидаи муҳиммеро пешниҳод намуд, ки ҳуди инсон низ маҳз бо маҳсули гуногунчанбаи фаъолиятҳои арзишмандиро касб мекунад. Муносибати арзишии инсон ба муҳити ҳаётиаш дар заминаи се шакли истехсолот, яъне истехсоли ҳуди инсон, истехсоли предметҳо ва истехсоли ғояву андешаҳо ташаккул меёбад. Он қисми ҳастии моддие, ки аз ҷониби инсон барои таъмини талаботҳои офарида мешавад, таърифи бузурге барои рушд додани арзишҳои маънавӣ ба шумор меравад. Ҳар қадар истехсолоти моддии инсоният рушдкарда бошад, ҳамон қадар он барои таъмини талаботи маънавии инсон, ташаккули арзишҳои маънавияш таъсири мусбат мерасонад. Дар навбати худ, ин арзишҳои ҳосилшудаи маънавии ҷомеа барои рушди истехсолоти моддӣ ва арзишҳои муносиби он саҳми беназир мегузоранд. Идомаи тақвияти концепсияи мазкур дар таълимотҳои аксари мутафаккирони замони муосир акнун ба тадриҷ ҷанбаи мустақилу арзишманди хусусияти фарҳангшиносӣ доштаро пайдо намуд. Дар ин самт нақши асарҳои таълифнамудаи Эмил Дюркгейм, Карл Манхейм, Питерим Сорокин, Мичел Рокич хеле намоён аст.

Дар рисола афкори мутафаккирони фавқуззикр ва дигар олимони муосир мавриди баррасии густурда қарор гирифтааст. Аз ҷумла, таъкид мешавад, ки зимни баррасии шарҳу тавзеҳи мақоми арзишҳои маънавӣ аз нигоҳи фарҳангшиносии муосир дар ҳаёти ҷомеаи инсонӣ наметавон аз дидгоҳи пешниҳоднамудаи яке аз мутафаккирони забардаст Алфред Луис Крёбер (1876-1960), ки исмаш барои алоқамандон аз сарчашмаҳои таълимию илмӣ соҳа маълум аст, сарфи назар кард. Аввалан ҳуди номгӯи осори ба мерос гузоштаи ӯ ҷолиби тавачҷуҳ аст, ки аз ҷумлаи онҳо “Конфигуратсияи рушди фарҳанг”, “Услуб ва тамаддун”, “Табиати фарҳанг”, “Антропология”, “Номгӯи тамаддунҳо ва фарҳангҳо”, “Фарҳанг: баррасии мафҳум ва таърифи” ва ғайраро метавон ном бурд¹³. Ӯ масъалаи моҳияти арзишҳои маънавиро дар заминаи ташаккули услубҳои фарҳангӣ (стильи культуры) баррасӣ намуда, ягонагии фарҳангҳо маҳз аз ҳамин услуб вобаста медонад. Услубҳои фарҳангӣ хатти нотакрори ҳар як ҷомеа ба шумор рафта, вобаста ба ҳар як марҳилаи рушди таърихӣ, тарзи ташкили ҳаёти ҷамъиятӣ тағйир меёбанд ва ба сифати омили ваҳдатсозии онҳо хидмат менамоянд. Бинобар ин, зимни омӯзиши фарҳангҳо маҳз хусусияти ташкилии арзишии онҳо

¹³ Крёбер, А.Л. Избранное: Природа культуры [Текст] / А.Л. Крёбер. - М.: РОССПЭН, 2004. - 1008 с.

мавриди таваччуҳ қарор додан муҳим аст, зеро тавассути он ҳастияшон имконпазир мегардад.

Муаллифи рисола ба таври муфассал андешаҳои олимони муосири Тоҷикистонро оид ба ин масъала мавриди баррасӣ қарор додааст. Зикр шудааст, ки ба масъалаи таҳқиқи арзишҳои маънаӣ академикҳо М. Шакурӣ, А. Турсун, профессорон Наврӯзов С., Самиев А., Идиев Х., Раҳимов С., Саидов А., Латифзода Д., Амиров Р. ва дигарон рӯй овардаанд. Дар илми фарҳангшиносии мо таваччуҳи хеле фарох ба мақоми арзишҳои маънаӣ дар ҳаёти ҷомеа аз ҷониби М. Шакурӣ дар китоби “Хуросон аст ин ҷо” нигаронида шудааст¹⁴. М. Шакурӣ аслан олами арзишҳои маънавию ба маъноии густурдааш дар олами фарҳангӣ ҷой медиҳад, ки боиси ташаккули меъёрҳои ахлоқӣ ва намунаҳои рафтори муносиби ҷамъиятӣ мегарданд. Бинобар ин, баррасии арзишҳои маънавию ӯ таҳти дарку татбиқи ба маърифати баланд ошно сохтани инсон ҷоиз медонист, ки ин дар худ бештар андешаи маорифпарваронаро дошт.

Бештари олимони муосири тоҷик чунин андешаро дунбол менамоянд, ки арзишҳои маънавии ҷомеа бояд дар заминаи ғайриҷамъияти меҳнатии одамон шарҳу тавзеҳи худро ёбанд. Маҳз дар ҳамин замина арзишҳои маънаӣ ба таркиби анғезаҳои амали иҷтимоии инсон роҳ ёфта, боиси ба манфиатҳо мубаддал гаштани талаботҳо гардида, дар навбати худ манфиатҳо дар намои арзишҳо ҷилвагар мешаванд. Профессор Самиев А. дарки моҳияти арзишҳои маънавию дар маҷрои равандҳои таърихӣ, ки зимни онҳо арзишҳо ба муносибатҳои объективии хусусияти фароинфироидишта табдил меёбанд, муҳим мешуморад. Аз нуқтаи назари профессор Идиев Х. У., ниҳодҳои иҷтимоӣ яке аз омилҳои муҳими тақвияти ҳузури арзишҳои маънаӣ дар ҳаёти ҷомеа ва рӯзгори ҳамаҷумлаи одамон ҳастанд. Яъне, дар сурате ки ниҳодҳо ва созмонҳои коргузори ҷомеапазирӣ, назари хонавода, мактаб ва васоили иртиботи ҷамъӣ, ки манбаҳои ташаккули паҳнсоии арзишҳои маънавианд, агар қарорҳои лозимро надошта бошанд, ҷомеа дучори бесозмонии иҷтимоӣ гардида, паймади он боиси болоравии сатҳи рафтори ғайримеъёрӣ мегардад. Ба андешаи ӯ, афрод бо дарунӣ қардани моделҳои рафторҳо дар натиҷаи ҷомеапазирӣ ва иҷрои нақшҳо дар ҷаҳорҷӯби низоми фарҳангӣ рӯйи пайвастире қарор мегиранд, ки дар як тарафи он ризоияту итоати дарунӣ ва бархӯрдорӣ аз ҷимояту пазириши иҷтимоӣ барои афрод аст.

Дар илми фарҳангшиносии имрӯзаи тоҷик саҳми профессор Раҳимов С. Х. низ дар таҳқиқи арзишҳои маънавии ҷомеа хеле назаррас мебошад. Ба

¹⁴ Шакурӣ, М. Хуросон аст ин ҷо: маънавият, забон ва эҳёи миллии тоҷикон [Матн] / М. Шакурӣ. - Душанбе: Дониш, 2009. - 416 с.

таҳқиқи масъалаи арзишҳои маънаві ӯ аз мавқеи зебоипарастӣ ва бахусус фарҳанги бадеӣ наздик шуда, сабки махсуси таҳлиро ба вучуд овардааст. Профессор Раҳимов С. дастовардҳои нависандагону шоирони тоҷикро дар тағйир додани назму наср ва ба воситаи онҳо дигаргун сохтани мафкураи омма нишон дода, таъкид менамояд, ки фарҳанги бадеии имрӯзаи мо метавонад боз ҳам чунин сахдро барои эъмори арзишҳои маънавии давлати соҳибистиклоламон гузошта бошад. Дар ин маврид ӯ хусусан зарурияти ташаккули диди нави маънавиро бо таъкид ба арзишҳои зебоипарастии ҷанбаи танқидидоштаю ба талаботи ҷомеаи муосир ҷавобгӯ таъкид месозад.

Таҳлили равандҳои зухури таъсири арзишҳои нави маънаві ба ҳаёти фарҳангии Тоҷикистон дар солҳои аввали истиқлолӣ он дар асарҳои профессорон Амиров Р. А. ва Латифзода Д. ҷой дода шудааст. Ин талошҳо ба он нигаронида шудаанд, ки тавассути дарк ва паҳн сохтани арзишҳои маънавии ба рӯҳияи миллии кишварамон созгор замина барои кушодани табиати воқеан ҳам фарҳангсолоронаи мардум, новобаста аз мансубияти иҷтимоияшон, фароҳам оварда шавад.

Боби дуҷуми рисолаи илмӣ ба таҳлили “Арзишҳои маънаві ҳамчун омили тағйироти фарҳангӣ дар ҳаёти ҷамъияти Тоҷикистон” равона гардидааст, ки аз се зербоб иборат мебошад. Дар зербоби якум “Шаклҳои зухури таъсири арзишҳои маънаві ба дигаргуниҳои ҳаёти фарҳангии Тоҷикистони соҳибистиклол” шаклҳои зухури таъсири арзишҳои маънаві ба дигаргуниҳои ҳаёти фарҳангии Тоҷикистони соҳибистиклол мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Дар ин маврид таъкид мешавад, ки дигаргуниҳои дар ҳаёти ҷомеаҳои муосир баамаломата, аз як тараф доираи ҷустуҷӯҳои башариятро барои эҷоди ҳарчи беҳтари асосҳои зиндагии мардум васеъ намуда бошанд, аз тарафи дигар масъалаҳои зиддиятнокоро ҳам тавонистаанд ба вучуд оранд, ки ҷомеаи тоҷикистонӣ низ наметавонад аз онҳо дар канор монад. Масъалаҳои маънавии зиддиятнокро дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа пайдо кардан мумкин аст, ки таъсирашон ба ҷанбаҳои ташкили фазои босуботи маънаві, аз ҷумла ҷанбаи ахлоқию арзишии он хеле равшан ба назар мерасад. Зеро зарфияти ахлоқию маънавии инсон ҳамеша ҳамқадами дигаргуниҳои дар кулли соҳаҳои ҳаёти ҷомеа амалкунанда мебошад.

Дар ҷомеаи муосири тоҷикистонӣ пас аз даврони шӯравӣ дар шури ҷамъиятӣ болоравии тавачҷуҳ ба арзишҳои динӣ бештар гардид. Чунин зухурот минбаъд боиси ноором шудани вазъияти ҳаёти ҷамъиятӣ гардида, оқибатҳои ногуворро ба миён овард. Бар асари дигаргуниҳои фарҳангӣ иҷтимоии пас аз даврони истиқлолӣ кишварамон мушкилоти дигари таъсиргузор ба ҳаёти маънаві ин марбут ба авҷи рақобати арзишҳои низоми

муносиботи бозорӣ ва арзишҳои суннатию коллективие буд, ки падидаҳои он то имрӯз аз худ дарак медиҳанд. Кӯшиши аз бӯҳрони иқтисодию молиявӣ баровардани ҷомеа, аз ҷумла мушкilotи дар арсаи ҳаёти фарҳангии ҷомеа ба амаломадаро қисми муайяни ташаббускорони дигаргунсозиҳо дар афзалиятдиҳии арзишҳои низоми муносиботи бозорӣ медиҳанд. Қисми серҳаракати аҳоли чунин фурсатро ғанимат доништа, моҳирона дороию иқтидори истехсолии ҷомеа хусусӣ ва ё ҳамшарикӣ (акционерӣ) сохтанд. Чунин ҳолат арзиши муносибатҳои аслии низоми бозориро, ки аз бисёр ҷиҳат созанда мебошанд, дар назди шуури оммавӣ тавонистанд то андозае коҳиш диҳанд.

Лозим ба таъкид аст, ки таъсири тамоюлотӣ дар боло зикршуда пайваста мадди назари ҷомеашиносон қарор доштааст. Муаллиф барои тақвияти фикри хеш дар ин ҷо аз асарҳои олимони ватанӣ мисолҳои мушаххасро фаровон пешниҳод менамояд. Мисолҳои мазкур гувоҳи онанд, ки омӯзиши васеи шаклҳои зуҳури арзишҳои маънавӣ дар арсаҳои гуногуни фаъолияти фарҳангии ҷомеа дар даврони соҳибистиклолӣ густариши зиёд пайдо намуд. Дар боби мазкур ба ривоҷи анъанаҳои миллӣ, танзими ҷашну маросим, таҷлили идҳои миллимон ва ғайра, ки ба боло бурдани сатҳи ҳудогоҳию худшиносии миллӣ нигаронида шудаанд, бештар ишора мешавад. Бинобар нақши муҳимми арзишҳои маънавии маданияти миллӣ давлат ҳамеша кӯшиш менамояд, ки барои бо ин манбаи арзишҳои беназири миллӣ ошно сохтани кулли аъзои ҷомеа саъю талоши хастанопазир кунад. Ба даст овардани истиклолияти сиёсӣ ба мо имкон фароҳам овард, ки мусоидат ба рушди фарҳанги миллӣ, ҳифзу эҳёи мероси маънавии ниёгонамонро таъмин намоем ва дар ҳамин замина асолати фарҳангии ҳудро нигоҳ дорем.

Дар зербоби дуюм - “Масъалаи таъсири осебҳои иҷтимоию фарҳангӣ ба таъсири нуфузи арзишҳои маънавӣ дар ҷомеа” таъкид шудааст, ки арзишҳои маънавии ҷомеа дар баробари риоя шуданашон, мавриди тарғибу пайравӣ қарор гирифтанишон, инчунин бо мушкilotи муайяне рӯ ба рӯ мешаванд, ки дар рафтору муносибатҳои одамон нуфузу мартабаи онҳо камтар ба назар мерасад. Мушкilotи бештари ин ҷанбаи ҳастии арзишҳои маънавӣ аз он бармеояд, ки афрод, гурӯҳу қишрҳои алоҳидаи ҷомеа баъзан вобаста ба ангезаҳои гуногун моил ба сарпечӣ аз риояи арзишҳои маънавӣ дар рафтори иҷтимоии худ мешаванд. Зуҳури чунин аломатро дар рафтори аъзои алоҳидаи ҷомеа дар илмҳои фарҳангшиносию ҷомеашиносии имрӯза бо мафҳумҳои рафтори девиантӣ ва осебҳои фарҳангӣ ифода мекунанд.

Дар рисола ҷанбаи назариявӣ ва амалии сар задани ҳолати риоя нашудани арзишҳои маънавӣ дар ҷомеа ва оқибатҳои он бо така ба

таълимотҳои олимони гуногун мавриди баррасии васеъ қарор дода шудааст. Масалан, ба андешаи Дюргейм, тағйироти иҷтимоӣ бидуни меъёрҳои арзишҳои ахлоқӣ ҷомеаро гирифтори бесуботӣ ва бесоҷмонии иҷтимоӣ мекунад ва чунин шароит аз тақсими қор ғайриодӣ заминаро барои зуҳури зиёди рафтори девиантӣ ё аномия фароҳам меовард, ки яке аз онҳо худкушӣ мебошад. Ў бар ин бовар аст, ки меъёрҳои арзишҳои ахлоқӣ нерӯҳои ҳастанд, ки аз берун рафтори инсонро танзим мекунанд ва яке аз ин нерӯҳои муҳим ҳуди ҷомеа аст. Ҳангоме ки ченакҳои ахлоқӣ ба унвони танзимкунандаҳои рафтор дуруст амал мекунанд, инсон дар шароити муътадиле зиндагӣ мекунад ва дучори мушкилот дар рафтораш намешавад. Дар давраҳои бухрони иқтисодӣ бухрон рӯйи ҷомеа таъсир мегузорад ва ҷомеа наметавонад танзимгари муносибе барои фаъолиятҳои инсон бошад. Дар даврони руқди иқтисодӣ ҷомеа дучори бесоҷмонӣ шуда, ҳукумат, ки интизор меравад иқтисодро танзим кунад, ба абзоре дар хидмати иқтисод табдил мешавад. Ба эътиқоди Дюркгейм, дар як иқтисоди бо аномия рӯбарӯшуда, дар давраҳои бухронҳои иқтисодӣ рафтори худхоҳона дар ҷомеа тавсеа меёбад.

Яке аз олимони муосири лаҳистонӣ Питер Штомпка, чи тавре ки дар диссертатсия омадааст, зуҳури чунин падидаи безътиной ба арзишҳои маънавиро дар ҷомеаҳои тағйирёбанда мушоҳида ва таҳлил намуда, онро бо мафҳуми осеби фарҳангӣ маънидод менамояд. Бар асоси модели осебшиносии иҷтимоӣ масоили фарҳангӣ натиҷаи навъе беморӣ дар ҷомеа аст. Агар бахшҳои аз ҷомеа, аз ҷумла аносири сохторӣ ва фарҳангӣ дуруст амал накунанд, беморӣ ҳосил хоҳад шуд. Ба унвони мисол ҷурму ҷиноят, хушунату бадбинӣ, ҷақру нобаробарӣ, ғурупошии ниҳоди ҳонавода бар асари меъёри зиёди талоқи беэҳтиромӣ ва бекифоягӣ дар ниҳодҳои иқтисодӣ, омӯзишӣ ва сиёсии ҷомеа мешавад. Ин назария баён медорад, бемории иҷтимоӣ замоне ба вучуд меояд, ки афрод онқадар ҷомеапазир нашудаанд, то ин ки ҳинҷорҳо ва арзишҳои ҷомеаро бипазиранд. Лизо барои пешгирӣ аз масоили иҷтимоӣ ва ҳалли онҳо афрод бояд ба дурустӣ ҷомеапазир шаванд ва омӯзишҳои ахлоқӣ ва фарҳангии муносибиро дарёфт кунанд. Зарурияти чунин ҳолатро вобаста ба кишвари мо академик М. Шақурӣ чунин тасвир намуда буд: «Ҷазои фарҳанги миллӣ дар кишвар бояд мукамал бошад, то шахсияти фарҳангии миллӣ шакл биёбад. Тиҳигоҳи маънавӣ, ки дар Тоҷикистон бо пошхӯрди импиротурии шӯравӣ ба вучуд омад, бояд бо ҷойгузинии фарҳанги миллӣ, ки бо маънавиятзидой ва миллиятсезии садаи бист суст шуда буд, бояд ҳар чӣ зудтар устувор гардад».¹⁵

¹⁵ Шақурӣ, М. Хуросон аст ин ҷо: маънавият, забон ва эҳёи миллии тоҷикон [Матн] / М. Шақурӣ. - Душанбе: Дониш, 2009. - С.242.

Ҳамин тавр, муаллиф дар асоси таҳлили муфассали масъала ба чунин натиҷа мерасад, ки роҳҳои боиси пайдоиши осебҳои рафторишаванда нишон медиҳанд, ки он натиҷаи вижаҳои шахсӣ ва иҷтимоии субъекти мазкур ё шароити муҳит аст, ки ӯ дар он воқеъ шудааст. Бо ин ҳол, таҳлили мизони таъсири омилҳои мухталиф дар ба вучуд овардани қонуншиканӣ мушкил аст, зеро дар ҳақиқат тамоми омилҳои дохилӣ ва берунӣ пайдоиши қонуншиканӣ мисли риштаҳои занҷир ба ҳам пайваста, ҳар яке муқаддимаи дигаре аст. Ин омилҳо то ба андозае гуногун ва фаровонанд, ки ба таври дақиқ наметавон гуфт кадоме аз онҳо беш аз омилҳои дигар дар вуқуи осебҳои рафторӣ ва қонуншиканӣ таъсиррасон будааст. Ба ҳамин далел, аз назари коршиносони марбут ҳеҷ гоҳ як омил муайян вучуд надорад, ки ҳамеша ба таври мутлақ боиси қушодани ғард ба ҷониби қонуншиканӣ гардад.

Дар зербоби сеюм - “Ҷанбаҳои танзими меъёрии ҳуқуқии нақши арзишҳои маънавӣ дар ҳаёти ҷомеа” танзими ҳуқуқии шақсии арзишҳои маънавӣ мавриди таҳлил қарор гирифтаанд. Масъалаи мазкурро муаллиф аз мавқеи тарзи ниҳодинашавии арзишҳои маънавӣ дар ҷомеа пайгирӣ кардааст. Зеро ҳарчи арзишҳои маънавӣ агар бештар дар афрод ниҳодина шаванд, ба ҳамон андоза сатҳи ҷурму қонуншиканӣ низ кошта мешавад. Муаллиф мубрамияти дарку татбиқи ин масъаларо дар ҳаёти ҷомеаҳои ибтидоӣ ва имрӯза хеле асоснок нишон додааст. Омӯзиши ҷавомеи ибтидоӣ нишон медиҳад, ки дар ҷавомеи ибтидоӣ ва гурӯҳҳои кӯчаки иҷтимоӣ назоратҳои ғайрирасмие, ки гурӯҳҳо ва бархе аз ниҳодҳои иҷтимоӣ, назари ҳамсоҷо, хонавода ва шабақаҳои ҳешовандӣ амал мекунанд, дар эҷоди назми иҷтимоӣ тавассути татбиқи арзишҳои маънавӣ ё ин ки вазифадор кардани одамон барои риояи онҳо кофӣ аст. Ҷорӣ кардани қавонини расмӣ дар миёни мардуми ибтидоӣ ва гурӯҳҳои кӯчак зарурате надорад, зеро касоне, ки аз сатҳи сифати иҷроии меъёрҳои рафтори гурӯҳ назорат мекунанд, ба осонӣ қобили таҳлил буда, ҷомеа метавонад бо муҷозотҳои ғайриҳуқуқӣ нисбат ба мутахаллифон воқуниш иншон диҳад. Ин равишҳои ғайрирасмие назорати иҷтимоӣ ҳангоме ки ҷомеа ҳамбаста ва мунсаҷим аст, як боздорандаи қавӣ барои пешгирии рафтори инҳирофӣ буда, ғолибан муваффақиятомез аст.

Ҳангоме ки ҷомеаҳо рушд намуда, печидатар шуданд, тақсими қор густурдатар шуда, барои ҷавомеи инсонӣ зарур гардид, ки фаротар аз равишҳои ғайрирасмие назорати фарҳангии иҷтимоӣ рафта, таҳияи қабули қавонини расмиро тавсеа диҳад. Ҳамин тавр, дар ҷомеаҳои муосир дарки тавассути фаъолияти эҷоди санадҳои гуногуни меъёрии ҳуқуқӣ ниҳодинасозию танзими арзишҳои маънавӣ ба як масъалаи рӯзмарраю муҳим

табдил шудааст. Хусусан дар чомеаҳое, ки дар ҳоли гузор ё ин ки трансформатсионӣ қарор доранд, дарки ҳассосияти ин масъала хеле зиёд аст. Зеро чомеаҳои дар ҳоли гузор ҷавомеъе ҳастанд, ки ба далели тағйироти муттанавъ ва мутабаддид маъмулан бо тазодҳои мухталиф дар сохторҳо ва зерсохторҳои иқтисодӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ ва иҷтимоӣ мувоҷеҳанд. Адами татобик ва рушди ноҳамоҳанги унсурҳои моддӣ ва ғайримоддӣ фарҳанг дар ин чомеаҳо, монеаҳо ва мушкилотеро дар созгории иҷтимоӣ ба вуҷуд овардааст. Дар чунин чомеаҳо афрод ба саҳтӣ ва бо заҳмат метавонанд худро бо муҳит созгор ва бо тағйироти дигаргуниҳои тоза ва зудтар ҳамроҳ кунанд. Тоҷикистон ба унвони як кишвари дар ҳоли тавсеа ва гузор аз марҳилаи суннатӣ ба муосирӣ аз ин қоида мустаснӣ набуда ва бо тағйироти дигаргуниҳои сареъу васеъ дар сохторҳои аслии худ, бахусус сохтори фарҳангӣ ва иҷтимоӣ, мувоҷеҳ аст¹⁶. Дар натиҷа тағйироти шитоболуда ва мушкилоти сохтории мавҷуд дар соҳаҳои фарҳангӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва иқтисодӣ осебҳо ва таҳдидоти иҷтимоӣ муттанавъе бар чомеа ба вуҷуд омадааст. Осебҳо ва таҳдидоте, аз қабили бекорӣ, бӯхрони хувият, фарсоиши сармояи иҷтимоӣ, худкушӣ, кӯдакони хиёбонӣ, фирори мағзҳо, факр, шикофии табакотӣ, нобаробарӣҳо ва беадолатии иҷтимоӣ, фасоди молию идорӣ, ришва ва қочоқи инсон, хушунат алайҳи занон, талоқ, муҳочират ва ғайра вазъиятро мушкилтар месозанд.

Бо назардошти омилҳои дар боло зикршуда Ҷумҳурии Тоҷикистон пас аз касби Истиклолияти давлатӣ ба эҷоди санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳаи ҳаёти фарҳангии чомеа, ки дар маҷмуъ барои ҳифз, эҳё ва ривоҷи арзишҳои маънавӣ нигаронида шудаанд, рӯ овард. Дар ин давра як қатор қонунҳои асосӣ дар соҳаи фарҳанг, ба монанди «Дар бораи фарҳанг» (1977), «Дар бораи матбуот ва дигар воситаҳои ахбори умум», «Дар бораи таъбу нашр» (1993), «Дар бораи ҳуқуқи муаллиф ва ҳуқуқҳои вобаста ба он» (1998), «Дар бораи ҳифзи ёдгориҳои таърихӣ фарҳангӣ», «Дар бораи берун баровардан ва дохил кардани сарватҳои фарҳангӣ» (2001), «Дар бораи театр ва фаъолияти театрӣ» (2002), «Дар бораи фаъолияти китобдорӣ» (2003), «Дар бораи осорхонаҳо ва фонди осорхонаҳо» (2004), «Дар бораи ҳифз ва истифодаи объектҳои мероси таърихӣ фарҳангӣ» (2006) ва ғайра қабул гардиданд. Қабул шудани «Консепсияи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон» (30 апрели 2005) барои муайян намудани стратегия ва ояндабинии рушди фарҳанги миллӣ замина гузошт.

¹⁶ Усмонзода, Х. Амалияи чомеасозӣ ва муосирӣ [Матн] / Х. Усмонзода. – Душанбе: Дониш, 2020. – 213 с.

Таркиби барномаҳои рушди соҳаи фарҳанг дар худ ҷузъи муҳимми тарбияи маънавии аҳли ҷомеа дар заминаи арзишҳои бунёдии ҷомеа ҷой додаанд. Аз ҷумла “Барномаи компютеркунонии муассисаҳои таълимии фарҳанг ва санъати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2007-2010”, “Барномаи давлатии тайёр кардани кадрҳои соҳибхтисоси соҳаи фарҳанг, санъат ва таъбу нашр дар солҳои 2007-2010”, “Барномаи рушди фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2008-2015”, Барномаи инкишофи кори китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015”, “Барномаи рушди хунаҳои бадеии халқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009-2015”, “Барномаи рушди кинои тоҷик”, “Барномаи ҳифзи мероси таърихӣ фарҳангӣ барои солҳои 2012-2020” ва ғайра.

Муаллиф зикр мекунад, ки дар барномаҳои гуногуни давлатии соҳаи маориф низ зарурияти дастгирию фароҳам овардани шароит барои дар шуури ҷомеа ҷой додани арзишҳои маънавий аҳамияти хосса дода шудааст. Яке аз барномаҳои давлатии муҳим дар соҳаи маориф, ки ба дастгирию фароҳам овардани шароит барои дар шуури наслҳои гуногун ҷой додани арзишҳои маънавии ҷомеа нигаронида шудааст, ин “Концепсияи миллии тарбия” мебошад, ки 3 - юми марти соли 2006 бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул шуда буд. 8 - уми июни соли 2007 бошад, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросим дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» қабул гардид.

Хулоса

Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

Дар хулосаи таҳқиқот омилҳои принципӣ, ки ба ташаккули арзишҳои маънавии ҷомеа таъсиргузоранд ва дар фаъолияти амалии аъзои ҷомеа ҳамеша зоҳир мешаванд, нишон дода шудаанд. Натиҷаҳои бадастомада ва таҳлили онҳо имконият медиҳанд, ки ба хулосаҳои муайян расем. Аз ҷумла:

- ҳаёти маънавии ҷомеаи тоҷик дар шароити имрӯза давраи хеле мураккабу тақдирсозро пушти сар намуда истодааст. Ноустувории низоми ҷомеаи ҷаҳонӣ, паст шудани нуфузи арзишҳои умумибашарӣ таъсири худро ба ҳаёти маънавии ҷомеаҳои миллий, аз ҷумла ҷомеаи тоҷик ба таври амиқ мегузорад. Дар чунин шароит танҳо арзишҳои маънавий бо устувории нисбии худ ба низоми арзишҳо ва меъёрҳои рафтори иҷтимоии инсон то андозае маънӣ мебахшанд. Бинобар ин, ҷомеаҳои муосир ба ин масъала ҳарчи бештар акнун муносибати ҷиддӣ зоҳир менамоянд ва дар баробари пешбурди иқтисодӣ ба тақмили танзими унсурҳои ташкилдихандаи ҳаёти маънавий, аз ҷумла анъанаҳои маънавий майл менамоянд;

- дар раванди соҳибистиклолӣ дар кишвар дигаргуниҳои кулӣ ба вучуд омаданд ва ҳамаи ин ба маънавиёти ҷомеа таъсири худро дар шаклҳои гуногун расонид. Баъзе аз онҳо агар ба ҳаёти маънавии ҷомеа таъсири мусбат расонида бошанд, пас баъзе аз онҳо аз таъсири манфӣ ба он ҳолӣ набуданд. Хусусан дар солҳои аввали ба даст овардани истиқлолият чунин падидаҳои ахиран зикршуда дар ҳаёти ҷомеаи мо кам набуданд;

- дар маҷрои равандҳои мазкур безътиноии баъзе ҷавонон ба кадрҳои манзалаҳои арзишҳои маънавии ҷомеа боло рафт. Мунтазам роҷаи нашудани арзишҳои маънавий дар рафтору муносибатҳои одамон падидаи осебҳои иҷтимоӣ фарҳангиро ба миён овард;

- дар Тоҷикистон пас аз ба эътидол омадани вазъи ҳаёти ҷамъиятӣ мо шоҳиди эҳёи анъанаҳои зиёди маънавии халқамон, ташаккули арзишҳои нави ҷавобгӯ ба муносибатҳои нави ҷамъиятӣ, эътиборнокии арзишҳои маънавии ниёгонамон гардидем. Рӯҳияи ҳифз ва эҳёи арзишҳои маънавии ниёгонамон дар ҷомеа боло гирифт. Дар ин самт саъю талошҳои Сарвари давлатамон хеле бузург аст;

- айни замон муносибати ғаёлона ба омӯзиш ва татбиқи анъанаҳои маънавий дар ҷомеа ба назар мерасад, ки ин барои баланд бардоштани сатҳи худшиносии кишрҳои гуногуни ҷомеа таъсири мусбат мерасонад.

Тавсияҳо доир ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот

Дар асоси натиҷаҳои зимни таҳқиқот бадастомада барои истехкомбахшии мақоми арзишҳои маънавий дар ҳаёти имрӯзаи ҷомеаи Тоҷикистон ва минбаъд ҳам густариш додани омӯзиши ин падидаи фарҳангии иҷтимоӣ метавон пешниҳоду тавсияҳои зеринро манзур намуд:

- таъмини рушди фазои ягонаи фарҳангии мамлакат дар заминаи ҳифз, эҳё ва густариши анъанаю суннатҳои миллӣ, дастовардҳои фарҳангии миллии даврони соҳибистиклолӣ ва арзишҳои умумибашарӣ, ҳифзи гуногунии фарҳангии забонӣ; такмили низоми таҳсилот дар муассисаҳои таълимӣ, бахусус муассисаҳои таълимии соҳаи фарҳанг; мусоидат ба такмили касбияти аҳли фарҳанг ва санъати касбӣ дар дохил ва хориҷи кишвар; ҷалби тавачҷуҳи аҳли ҷомеа ба ҳифз ва густариши мероси моддӣ ва ғайримоддӣи кишвар; мусоидат ба рушди сайёҳии фарҳангӣ дар дохил ва хориҷи кишвар; мусоидат ба баланд бардоштани мақоми фарҳанг дар ҷомеа, вобаста кардани ғаёлияти муассисаҳои фарҳангӣ ба иҷрои вазифаҳои муҳими муайянкардаи давлат дар самти ташаккули шуури ҷомеа дар рӯҳияи ватандӯстӣю меҳанпарастӣ, худшиносии миллӣ ва ифтихор аз соҳибистиклолии давлатӣ; мусоидат ба баланд бардоштани сатҳи фарҳанг ва

шуури ҳуқуқии аҳоли, донишҳои ҳуқуқӣ, таълим ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандон, таъмини аҳли ҷомеа бо иттилооти ҳуқуқӣ; тарғибу ташвиқи қонунгузори амалкунанда, баланд бардоштани фарҳанги ҳуқуқии аҳоли ва масоили дигари вобаста ба рушди фарҳанги миллӣ бояд на танҳо дар меҳвари фаъолияти аҳли фарҳанги кишвар, балки аҳли ҷомеа қарор дошта бошанд.

- бо таъки аз арзишҳои асли маънавии ҷомеа дар зехни насли наврас ва ҷавонон таъкият бахшидани ифтихори миллӣ, таъкими худогоҳиву худшиносӣ, ватандӯстиву меҳанпарастӣ, ба раванди бунёдкориву созандагӣ ҳидоят ва раҳнамун намудани аҳли ҷомеа дар солҳои минбаъда низ бояд дар меҳвари фаъолияти ҳаррӯзаамон қарор гирад. Мо кӣ будани аҷдоду гузаштагони худро бояд донем, ба онҳо арҷ гузорем ва бо насли ориёӣ, яъне ориёитабор будани худ ифтихор кунем;

- ҷиҳати таъмин намудани рушди устувори муассисаҳои фарҳангӣ мо бояд ба таҷдиди инфрасохтор, таъкими пояҳои моддиву техникӣ ва тарбияи кадрҳои соҳа, мусоидат ба раванди ташаккули эҷодиёти халқ, истифодаи самарабахши неруи фарҳангӣ ва маънавии миллат таваҷҷуҳи бештар зоҳир карда шавад;

- васоити ахбори оммаи кишвар, ки яке аз рукҳои устувори ҷомеаи демократӣ маҳсуб меёбанд, дар инъикоси масоили марбут ба арзишҳои маънавий, нақши онҳо дар бунёди Тоҷикистони навин, баланд бардоштани имиджи миллӣ дар арсаи байналмилалӣ, роҳандозии ислоҳот дар ҷомеа, ҳифз ва рушди фазои иттилоотӣ, амнияти иттилоотӣ, ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ, таъмини дастрасии шаҳрвандон метавонанд нақши боризи худро гузоранд;

- таърихи пурифтихори халқи тоҷик мактаби бузурги худшиносӣ мебошад. Аз ин рӯ, ҳар яки мо бояд ба он арҷ гузорем, саҳифаҳои дурахшони қаҳрамониву диловарии гузаштагони худро омӯзем ва онро ҳамчун асоси ғояи ватандӯстиву садоқат ба Ватан ташвиқ намоем. Баҳусус, дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рушди технологияҳои иттилоотӣ, ки воридшавии унсурҳои бегонаро ба фарҳанги миллӣ осон гардондааст, рӯ овардан ба таърих ва огоҳ будан аз аслу насаби хеш барои ҳар як фарди миллат, хусусан насли наврасу ҷавон зарур ва ҳатмӣ мебошад;

- фарҳанг ва тамоюли ҷаҳонишавии он аз ҷумлаи мушкилоти глобалии ҷаҳони имрӯза мебошад, ки Тоҷикистони соҳибистиклол ҳамчун узви ҷомеаи ҷаҳонӣ аз раванди босуръати ҷаҳонишавӣ, баҳусус падидаҳои мусбат ва зухуроти манфии он дар канор буда наметавонад. Аз ин рӯ, шароити кунунии ҷаҳони муосир тақозо менамояд, ки низоми нави рушди соҳаи фарҳанг ташаккул дода шавад;

- китобхонаҳо бояд ба маркази муҳимми илму фарҳанг табдил дода шаванд, зеро китоб маҳсули ақлу заковати мардуми соҳибтамаддун, омили асосии ҳифзи фарҳанги миллӣ ва яке аз муҳимтарин воситаҳои маърифатнок кардани аҳли чома буда, қобилияти суҳандониву суҳанрониро сайқал медиҳад, доираи андешаву тафаккур ва ҷаҳонбинии инсонро васеъ ва ўро ба роҳи дурусти зиндагӣ раҳнамоӣ мекунад;

- кино ва филмҳои тасвирӣ ба ахлоқи наврасону ҷавонон таъсири бузург доранд. Барои наврасону ҷавонҳои имрӯза на қаҳрамони филмҳои тоҷикӣ, балки қаҳрамони филмҳои туркиву амрикоӣ ва ғайра идеол буда, кӯдаки тоҷик дар зерӣ таъсири филмҳои тасвирии бегона ба воя мерасад. Хуб мешуд, ки барои таҳияи барномаи рушди филми тасвирӣ дар кишвар шароити мусоид фароҳам оварда шавад. Дар адабиёт ва таърихи тоҷик садҳо асарҳои мавҷуданд, ки аз рӯйи онҳо беҳтарин кино ва филмҳои тасвирӣ омода намудан мумкин аст. Филми тасвирӣ ё бардоштани кино аз рӯйи “Самаки айёр”, Абумуслим, Чомасафедон, сарбадорон ва садҳо достону қисса ба манфиати кор хоҳад буд. Ин қиссаҳо наврасонро дар рӯҳияи миллӣ тарбият хоҳанд кард.

МУНДАРИҶАИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ ДАР ИНТИШОРОТИ ЗЕРИНИ МУАЛЛИФ ИНЪИКОС ЁФТААНД:

I. Мақолаҳои, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи бонуфузи хориҷӣ ва Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр шудаанд:

[1-М] Зокиров, С. Ҷойгоҳи маънавиёт дар чомаи муосир [Матн] / С. Зокиров // Ахбори ИФСХ АИҶТ. – 2019. – №1. – С.56-59.

[2-М] Зокиров, С. Ташаккули тарбияи эстетикӣ омили рушди фарҳанги маънавӣ [Матн] / С. Зокиров // Фарҳанг ва санъат. – 2019. – №4. – С.45-51.

[3-М] Зокиров, С. Анъанаҳои маънавӣ ва нақши онҳо дар ҳаёти чома” [Матн] / С. Зокиров // Гузоришҳои АМИТ. – 2020. – №4. – С.20-23.

[4-М] Зокиров, С. Мероси фарҳангӣ ва ташаккули маънавиёти чомаи муосир дар шароити ҷаҳонишавӣ [Матн] / С. Зокиров // Фарҳанг ва санъат. – 2020. – №2. – С.33-39.

[5-М] Усмонзода, Х.У., Зокиров, С. Нақши арзишҳои ахлоқӣ дар рушд суботи чома дар шароити муосир [Матн] / Х.У. Усмонзода, С. Зокиров // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – 2022. – №1 (5). – С.75-79.

[6-М] Зокиров, С. Нақши нотакрори Пешвои миллат дар рушди фарҳанги миллии тоҷикон [Матн] / С. Зокиров // Паёми Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон. – 2023. – №2. – С.288-294.

II. Мақолаҳое, ки дар дигар нашрия ва маҷмуаҳои илмӣ ҷоп шудаанд:

[7-М] Зокиров, С. Ташаббусҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон оид ба оби тоза дар ҷаҳон [Матн] / С. Зокиров // Маҷмуи мақолаҳои конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ таҳти унвони “Масъалаҳои рушди фарҳанги миллӣ ва ҷаҳонишавӣ дар шароити соҳибистиклолии кишварҳои ИДМ”. – Душанбе, 2019. – С. 300-307.

[8-А] Низоми, М.З., Зокиров, С.И. Роль национальных праздников в развитии самосознания населения [Текст] / М.З. Низоми, С. Зокиров // Россия-Узбекистан-Таджикистан. Роль молодых учёных в решении актуальных проблем культуры: история, инновации и перспективы: сб.материалов междунар.науч.-практ.конф. Челябинский. – 2021. – С.69-74.

[9-А] Зокиров, С.И. Stability and changes of spiritual traditions of society in modern conditions [Текст] / С. Зокиров // Россия-Узбекистан-Таджикистан. Роль молодых учёных в решении актуальных проблем культуры: история, инновации и перспективы: сб.материалов междунар.науч.-практ.конф. Челябинский. – 2023. – С.110-112.

[10-А] Усмонзода, Х.У. Зокиров, С.И. Осмысление соотношения техники и нравственности в поэзии С.Насфи [Текст] / Х.У.Усмонзода, С. Зокиров // Россия-Узбекистан-Таджикистан. Сохранение и укрепление традиционных духовно-нравственных ценностей общества: стратегическое планирование в сфере духовной культуры: сб.материалов междунар.науч.-практ.конф. Душанбе. – 2023. – С.118-122.

[11-А] Зокиров, С.И. Unique role of the leader of the nation in the development of the national culture of the tajiks[Текст] / С. Зокиров // Региональные культурные стратегии в современном мире: сб.материалов междунар.науч.-практ.конф.Перм. гос.ин-т культуры. – 2023. – С.305-312.

АННОТАТСИЯ

ба рисолаи Зокиров Сӯҳроб Ибодович дар мавзуи “**Нақши арзишҳои маънаӣ дар фазои дигаргуниҳои фарҳангии ҷомеаи муосири Тоҷикистон**» барои дарёфти унвони илмии номзади илмҳои фалсафа аз рӯи ихтисоси 09.00.11 – фалсафаи иҷтимоӣ пешниҳод шудааст.

Калидвожаҳо: фарҳанг, арзиш, арзишҳои маънаӣ, анъанаҳои маънаӣ, анъанаҳо, урфу одатҳо, меъёрҳои арзишӣ, истеҳсолоти арзишӣ, санъат, эстетика.

Объекти таҳқиқот - зуҳури арзишҳои маънаӣ дар фазои иҷтимоӣ.

Мавзуи (предмети) таҳқиқот - арзишҳои маънаӣ ҳамчун муайянкунандаи самти тағйиротҳои иҷтимоӣ ву фарҳангӣ дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон.

Ҳадафи таҳқиқот - асосноккунии заминаҳои ҳузури арзишҳои маънаӣ ба хотири таъмини устувории нисбии равобиту муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки ба ҳаёти инсон маънӣ мебахшанд ва дар раванди он тағйиротҳои фарҳангӣ, ки ба шиддат шароити муқаррарии ҳаёти ҷамъиятиро дигаргун месозанд.

Навоварии илмӣ таҳқиқот ба таҳлили асосҳои назариявии масъалаи ташаккули арзишҳои маънаӣ асос ёфта, дар рисола бори аввал хусусияти зуҳури арзишҳои маънаӣ дар ҳаёти ҷамъиятии даврони соҳибистиқлолии кишварамон таҳлили худро пайдо кардааст. Дар баробари ин:

- моҳияти арзишҳои маънаӣ ҳамчун падидаи иҷтимоӣ ву фарҳангӣ асоснок карда шудааст;

- таҳаввули диду назарҳои илмӣ оид ба моҳияти арзишҳои маънаӣ баррасӣ карда шудааст;

- омилҳои муҳими таъсиррасон ба ташаккули арзишҳои маънаӣ ву афрод дар муҳити ҷомеаи тағйирёбанда нишон дода шудаанд;

- бори аввал ба гардиши илми фарҳангшиносӣ баррасии мақоми арзишҳои маънаӣ дар муҳити ҳоси фарҳангӣ ву иҷтимоӣ ворид гардидааст;

- алоқамандии ҳастии арзишҳои маънаӣ ва муносибатҳои истеҳсолии ҷомеа дар шароити муосир нишон дода шудааст;

- муайян шудааст, ки ташаккулёбӣ ва ҳастии арзишҳои маънаӣ аз вижагиҳои мушаххаси муҳити муайяни фарҳангӣ вобастагӣ дорад;

- нақши арзишҳои маънаӣ барои паст кардани шиддати якхелакунонӣ ва умумикунонии ҳамаи шаклҳои фаъолияти ҳаёт дар раванди ҷаҳонишавӣ нишон дода шудааст;

- таносуби шаклҳои зуҳури арзишҳои маънаӣ вобаста ба муҳитҳои ҳоси фарҳангӣ ва тамоюлотӣ рушди ҷомеаҳо возеҳ баён гардидааст;

- бори аввал замина ва омилҳои риоя нашудани баъзе аз арзишҳои маънаӣ дар рафтору муносибати аъзои ҷомеа вобаста ба хусусиятҳои иҷтимоӣ ва фардии онҳо таҳлил шудааст.

АННОТАЦИЯ

на диссертацию Зокирова Сухроба Ибодовича на тему «Роль духовных ценностей в пространстве культурных изменений современного общества Таджикистана» на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.11 – социальная философия

Ключевые слова: культура, ценность, духовные ценности, традиционные ценности, традиции, ценностные нормы, искусство, эстетика.

Объект исследования - проявление духовных ценностей в социальном пространстве;

Предмет исследования - духовные ценности как детерминант направления социокультурных изменений в современном обществе Таджикистана.

Основная цель диссертационного исследования является изучение духовных ценностей в социокультурных процессах современного общества Республики Таджикистан.

Научная новизна исследования основана на анализе теоретических основ формирования духовных ценностей, и впервые в диссертации проанализирован характер проявления духовных ценностей в общественной жизни нашей страны. В то же время:

- обоснована сущность духовных ценностей как социокультурного феномена;
- рассмотрена сущность духовных ценностей с точки зрения научных взглядов;
- показаны важные факторы, влияющие на формирование духовных ценностей личности в меняющемся обществе;
- впервые в истории культурологии рассмотрено место духовных ценностей в конкретной культурной и социальной среде;
- показана связь между существованием духовных ценностей и производственными отношениями общества в современных условиях;
- определено, что формирование и существование духовных ценностей зависит от специфики конкретной культурной среды;
- показана роль духовных ценностей в снижении интенсивности обобщения всех форм жизни в процессе глобализации;
- анализирована взаимосвязь между формами проявления духовных ценностей по отношению к конкретным культурным средам и тенденциям развития обществ;
- впервые анализируются предпосылки и факторы несоблюдения некоторых духовных ценностей в поведении и установках членов общества в зависимости от их социальных и индивидуальных особенностей.

ANNOTATION

on the thesis of Zokirov Sukhrob Ibodovich on the topic of "The role of spiritual values in the space of cultural changes in modern society of Tajikistan" for the degree of Candidate of philosophical Sciences in the speciality 09.00.11- social philosophy

Keywords: culture, value, spiritual values, traditional values, traditions, value norms, art, aesthetics.

-The object of the study is the manifestation of moral values in the social space;

-The subject of the study is moral values as a determinant of the direction of socio-cultural changes in modern society of Tajikistan.

-The scientific novelty of the research is based on the analysis of the theoretical foundations of the formation of spiritual values, and for the first time the nature of the manifestation of spiritual values in the public life of our country is analyzed in the dissertation. At the same time:

- the essence of spiritual values as a socio-cultural phenomenon is substantiated;

- the essence of spiritual values is considered from the point of view of scientific view;

- the important factors influencing the formation of moral values of an individual in a changing society are shown;

- for the first time in the history of cultural studies, the place of spiritual values in a specific cultural and social environment is considered;

- the connection between the existence of moral values and the production relations of society in modern conditions is shown;

- it is determined that the formation and existence of spiritual values depends on the specifics of a particular cultural environment;

- the role of moral values in reducing the intensity of generalization of all forms of life in the process of globalization is shown;

- the interrelation between the forms of manifestation of spiritual values in relation to specific cultural environments and trends in the development of societies is analyzed;

- for the first time, the prerequisites and factors of non-compliance with certain moral values in the behavior and attitudes of members of society, depending on their social and individual characteristics, are analyzed.

**ИНСТИТУТ ФИЛОСОФИИ, ПОЛИТОЛОГИИ И ПРАВА ИМ.
А. БАХОВАДДИНОВА НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ НАУК
ТАДЖИКИСТАНА**

На правах рукописи

**УДК008(091) (575.3)
ББК71.4(2т)**

ЗОКИРОВ СУХРОБ ИБОДОВИЧ

**РОЛЬ ДУХОВНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ПРОСТРАНСТВЕ КУЛЬТУРНЫХ
ИЗМЕНЕНИЙ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА ТАДЖИКИСТАНА**

Специальность 09.00.11 – социальная философия

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук

Душанбе - 2023

Работа выполнена в Институте философии, политологии и права им. А. Баховадинова Национальной Академии наук Таджикистана

Научный руководитель: Усмонзода Хайридин Усмон, доктор философских наук, член-корреспондент НАНТ, профессор, директор Центра стратегических исследований при Президенте Республике Таджикистан.

Официальные оппоненты: Хомидзода Аслиддин - доктор философских наук, профессор, декан факультета заочного обучения Худжандского государственного университета имени академика Б.Гафурова.,

Миров Фируз Сафаралиевич - кандидат философских наук, доцент кафедры социологии философского факультета Таджикского национального университета.

Ведущая организация: Таджикский международный университет иностранных языков имени Сотима Улугзода.

Защита диссертации состоится « 23 » ноября 2023 года в 16:00 часов на заседании диссертационного совета 6D.КOA-029 при Таджикском национальном университете (734025, г. Душанбе, улица Рудаки, 17).

С диссертацией и авторефератом можно ознакомиться в библиотеке Таджикского национального университета по адресу: 734025, г. Душанбе, проспект Рудаки, 17 и на сайте www.tnu.tj

Автореферат разослан « ____ » _____ 2023 года

Ученый секретарь диссертационного совета,

доктор философских наук

Муминов А.И.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Социокультурная ситуация современного мира характеризуется различными проблемами и процессами, в том числе различными духовно-культурными кризисами и ростом негативных явлений экстремизма и терроризма. На этом фоне сегодняшняя общественная жизнь очень сложна и противоречива, и часто события, происходящие в ней, являются неожиданными и редко предсказуемыми. Поэтому общественное сознание, в том числе уровень его социальной психологии, не всегда может следить за этими изменениями и часто предпочитает следовать стратегии пассивной адаптации к этим изменениям. Таким образом, среда общественной жизни до некоторой степени вообразима для человеческого разума и делает это пространство возможным для организации жизни и различных видов деятельности членов общества.

Следует отметить, что такой процесс общественной жизни, наряду с материальными ценностями сегодняшнего дня, также сосредоточен на духовной сфере общества, поскольку эта сфера также влияет на формирование новых производственных и управленческих отношений. Именно этот аспект духовной жизни постоянно увеличивает ее роль в регулировании и управлении общественной жизни и ставит его в центр исследований. Для достижения этой цели в исследовании были использованы различные социальные теории. В диссертации мы также выбрали второй метод и исследовали духовные ценности в контексте изменений социальной жизни таджикского общества. Именно изучение этого вопроса повышает актуальность темы исследования.

Актуальность изучаемой темы связана еще с тем, что в настоящее время духовные и культурные кризисы и многоаспектные ориентации стали причинами новых социальных проблем в обществе. При этом усложняется социальная жизнь человека. Процессы глобализации и социально-духовные кризисы, привели к отчуждению человека от самого себя и от его духовного мира.

Таким образом, резкое усиление взаимодействия современного человека с созданной им искусственной средой, усложняет вопрос о характере взаимоотношений человека с его окружающим миром. В этом контексте культурологические и социально-философские исследования процессов становления и развития личности в обществе, то есть проблемы антропосоциогенеза становятся еще более актуальными.

Следует отметить, что социальные изменения происходящие в постсоветском пространстве, в том числе в таджикском обществе в конце XX - начале XXI веков, их характер и сущность привели к возникновению новых

духовных и социально-культурных проблем. Поэтому, чтобы преодолеть этот духовный кризис и найти достойное место в таких сложных социокультурных процессах современного мира, необходимо изучение духовных ценностей и их роль в обществе. В то же время необходимо изучать процесс социализации личности, особенно в этом контексте, изучение прошлого опыта по сравнению с настоящим периодом. Следует также подчеркнуть, что изменения в общественной жизни повлияли на духовную жизнь общества, изменив отношения человека к обществу.

Таким образом, цель нашего исследования, которая является изучением элемента духовных традиций заключается в том, что этот элемент в процессе изменения общественной жизни постоянно берет на себя две важные функции, а их выполнение обеспечивает стабильность общества. Во-первых, поскольку культурные изменения кардинально меняют нормальные условия общественной жизни, то опора только на наличие духовных ценностей обеспечит относительную стабильность социальных отношений, которые придают смысл человеческой жизни. Действительно, духовные ценности являются важным элементом в общественной жизни. Во-вторых, духовные ценности общества позволяют реализовать видение социальной реконструкции без серьезных социальных потерь. Если мы посмотрим с этой точки зрения на изменения, происходящие в общественной жизни Таджикистана за последние годы, то тогда мы будем убеждены в правильности такого суждения. Попытки укрепить такое убеждение, имеющее теоретическое и практическое значение, подтверждают актуальность данного исследования.

Степень изученности проблемы. Изучение духовных ценностей - один из важнейших вопросов социальных наук, особенно социальной философии. Многообразность и сложность термина «духовные ценности» стали предметом научных исследований многих исследователей. Понятно, что духовные ценности были с человеком с незапамятных времен, а позже стали центральным понятием философских наук. Именно эта концепция становится актуальной только тогда, когда ее понимают, как главное средство передачи культуры и социального опыта от одного поколения к другому.

Что касается понятия "духовная ценность", то впервые был введен в научный оборот представителями философии романтизма, как положительный фактор в социокультурном развитии. В исследованиях Ф. Гэлдерлин, Г. Клест, В. Мюллер, Новалис Л.; Тик, Ф.В.Шеллинг¹⁷, А. и Ф.

¹⁷ Шеллинг, Ф.В. [Философия искусства \[Текст\] / Ф.В. Шеллинг.](#) – М.: Мысль, 1966. – 496 с.

Шлегель¹⁸ и других были анализированы разные аспекты духовной и культурной ценности.

В XIX веке исследователи гуманитарных наук относились к духовным ценностям с точки зрения методологии и теории. Карл Маркс и Г. Лебон, считали духовные ценности, как совокупность освоения достижения социального опыта человечества. Вторая группа исследователей - Ж. М. Местр ва Л. де Боналд рассматривали духовные ценности, как воплощение идеологических традиций, и считали, что основой духовных ценностей в обществе - это есть религиозные наследия.

В XX веке традиционалисты Р. Генон¹⁹, М. Элиаде²⁰, Ю. Эвол²¹ и другие полагали, что первая традиция пришла от Всевышнего и она была единственной первичной традицией, за которой следовали мистические, религиозные и более поздние светские традиции.

Следует подчеркнуть, в современной таджикской культурологической науке особое внимание о роли духовных ценностей в жизни общества уделяется в работах М. Шакури, Самиева А.Х., Идиева Х.У., Рахимова С.Х., Амирова Р.А., Латифзода Д.Н. и других. В частности М. Шакури, по сути, относит духовные ценности в самом широком смысле в культуру, что приводит к формированию моральных норм и примеров надлежащего социального поведения.²² Таджикские исследователи, такие как Наврузов С.²³, Самиев А., Шозимов П., Идиев Х., Саидов А. и другие в своих исследованиях утверждают, что природу духовных ценностей в обществе следует интерпретировать в контексте трудовой деятельности людей.²⁴ Именно на этой основе духовные ценности становятся частью мотивации социальных действий человека, приводят к преобразованию потребностей в

¹⁸ Шлегель, Ф. Сочинения [Текст] / Ф.Шлегель. – М.: Quadrivium, 2015. – Т.1. – 816 с.

¹⁹ Генон, Р. Кризис современного мира [Текст] / Р. Генон. – М., 2008. – 784 с; Аз вай: Генон, Р. Общее введение в изучение индийских ученых [Текст] / Р. Генон. – М., 2013. – 320 с.

²⁰ Элиаде, М. Аспекты мифа [Текст] / М. Элиаде. – М.: Академический проект, 2014. – 234 с.

²¹ Эвола, Ю. Абстрактное искусство [Текст] / Ю. Эвола. – М., 2019. – 139 с.

²² Шакури, М. Хуросон аст ин чо: маънавият, забон ва эҳёи миллии тоҷикон [Матн] / М. Шакурӣ. – Душанбе: Дониш, 2009. – 416 с.

²³ Наврузов, С. Человеческие способности [Текст]: соотношение социальных и биологических аспектов / С. Наврузов. – Душанбе, 1991. – 303 с; Аз вай: Наврузов, С. Гармония и дисгармония человеческих способностей и потребностей [Текст] / С. Наврузов. – Душанбе: Сино, 2004. – 275 с; Аз вай: Наврузов, С. Духовенство и потребительство [Текст] / С. Наврузов. – Душанбе, 2014. – 246 с; Аз вай: Наврузов, С. Қувваҳои нав дар илму фалсафа [Матн] / С. Наврузов. – Душанбе, 2016. – 120 с.

²⁴ Самиев, А. Историческое сознание как самопознание общества: социально-философский анализ [Текст] / А. Самиев. – Душанбе: РТСУ, 2009. – 411 с; Идиев, Х. Тоҷикистон дар масири тағйироти иҷтимоӣ [Матн] / Х. Идиев. – Душанбе: Дониш, 2016. – 120 с.

его интересах, а интересы в свою очередь, отражаются в проявлении ценностей.²⁵

Вклад профессора Рахимова С.Х. в современную таджикскую культурологию очень велика, особенно в изучении духовных ценностей общества. Он подошел к изучению духовных ценностей с точки зрения эстетического, и особенно художественной культуры.²⁶

Сущность и место духовных ценностей в жизни современного таджикского общества были рассмотрены с точки зрения прикладных культурных исследований в трудах Амирова Р.А., Латифзода Д.Н., Сафарова Б.и других.²⁷

Связь исследований с программами (проектами) и научными темами.

Диссертационная работа выполнена в рамках научноисследовательского проекта “Таджикский государственный институт культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде” на тему: “ Исследование состояние и перспектив становления позитивных духовно-нравственных отношений в современном обществе Таджикистана” (2020-2024).

Цель и задачи исследования. Основной целью диссертационного исследования является изучение духовных ценностей в социокультурных процессах современного общества Таджикистана.

Исходя из общей цели, автор ставит следующие задачи:

- определение места и содержания понятия духовные ценности;
- анализ основных особенностей передачи или распространения духовных ценностей в публичном пространстве;
- выявление путей и методов воздействия духовных ценностей на ориентацию развития общества;
- рассмотрение потенциального влияния духовных ценностей на формирование общественной жизни в современных условиях;
- рассмотрение норм и критериев оценки уровня соблюдения духовных ценностей в установках и социальном поведении членов общества;
- изучение особенностей укрепления статуса духовных ценностей в современном таджикском обществе нормативно-правовыми актами.

Объект исследования – сущность и особенности проявление духовных ценностей в социальном пространстве;

²⁵ Наврузов, С. Потребительство... [Текст] / С. Наврузов. – Душанбе, 2014. – 246 с; Самиев, А. Историческое сознание как самопознание общества: социально-философский анализ [Текст] / А. Самиев. – Душанбе: РТСУ, 2009. – 411 с; Идиев, Х. Точикистон дар масири тағйироти иҷтимоӣ [Матн] / Х. Идиев. – Душанбе: Дониш, 2016. – 120 с.

²⁶ Рахимов, С. Эстетика зороастризма [Текст] / С. Рахимов. – Душанбе: Дониш, 2009. – 406 с; Рахимов, С. Накши фарҳанги бадеӣ дар тарғиби идеяҳои истиқлолият [Матн] / С. Раҳимов // Ҷимояи манфиатҳои миллӣ, таҳкими истиқлолияти сиёсӣ ва масоили концептуалии рушди давлатдорӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ. Маводи конфронси илмию амалӣ. – Душанбе, 2016. – С.44-54.

²⁷ Амиров, Р. Падидаи муҳими фарҳангӣ [Матн] / Р. Амиров. – Душанбе: Ориёнганҷ, 2015. – 254 с.

Предмет исследования - духовные ценности как детерминант направления социокультурных изменений в современном обществе Таджикистана.

Теоретические и методологические основы исследования. Теоретической основой диссертационного исследования является исследования отечественных и зарубежных ученых, культурологов, философов, антропологов, психологов и социологов.

Следует отметить, что в процессе исследования за основу была выбрана такая гипотеза, согласно которой ценности не только влияют на личность, но и обладают определенным антропотрансформационным потенциалом. Таким образом, в процессе модернизации и трансформации общества этот потенциал не только определяет передачу и возрождение социального опыта, но и является механизмом, позволяющим коллективным знаниям определенной социальной группы влиять на личный опыт других людей.

Методология исследования. В диссертации исследования проводились с помощью логического, сравнительного и исторического методов исследования. Вместе с тем, в данном исследовании проблема духовных ценностей изучается на основе общенаучных и сравнительно-научных методов исследования.

Научная новизна исследования основана на анализе теоретических основ формирования духовных ценностей, и впервые в диссертации проанализирован характер проявления духовных ценностей в общественной жизни нашей страны в период независимости. В то же время:

- обоснована сущность духовных ценностей, как социокультурного феномена;
- рассмотрена сущность духовных ценностей с точки зрения научных теорий;
- определены важные факторы, влияющие на формирование духовных ценностей в меняющемся обществе;
- впервые в научном обороте социальной философии рассмотрено место духовных ценностей в конкретной культурной и социальной среде;
- показана связь между существованием духовных ценностей и производственными отношениями общества в современных условиях;
- определено, что формирование и существование духовных ценностей зависит от специфики конкретной культурной среды и ценностных ориентаций членов общества;
- показана роль духовных ценностей в снижении интенсивности обобщения всех форм жизни в процессе глобализации;
- анализирована взаимосвязь между формами проявления духовных ценностей по отношению к конкретным культурным средам и тенденциям развития обществ;

- впервые анализируются предпосылки и факторы несоблюдения некоторых духовных ценностей в поведении и установках членов общества в зависимости от их социальных и индивидуальных особенностей.

На защиту выносятся следующие положения:

- духовные ценности формируются на основе различных достижений в общественной жизни в течении нескольких поколений. Поэтому сразу изменить духовные ценности и добавить в них новые элементы сложно, а это требует тщательной и целенаправленной работы;

- для понимания реальности формирования и существования духовных ценностей, важно проследить характер их структуры или формы их проявления в целом, а также в зависимости от специфики конкретной культурной среды;

- духовные ценности не существуют автономно, их существование и развитие тесно связаны с развитием других сфер общества, особенно материального производства;

- в обществе не все люди и социальные группы одинаково готовы соблюдать и следовать духовным ценностям. На возникновение таких явлений влияют различные факторы, которые зависят не только от социально-экономической ситуации, но и от индивидуальных качеств людей и влияния различных образовательных и культурных сред;

- все социальные слои общества могут осознать сущность понимания национальных ценностей. Это восприятие выражается в социальных движениях, в художественном и культурном наследии, а также в возрождении духовных и культурных ценностей. Именно на этом этапе, когда мы находимся в процессе государственного строительства, необходимо выявить особенности культурных традиций, в том числе духовных ценностей. Так как духовные традиции могут влиять на социальное и экономическое развитие общества;

- различные аспекты духовной жизни общества недостаточно изучены, особенно духовные традиции в процессе приобретения независимости и их место в современном таджикском обществе. Духовная культура является одной из составляющих частей формирования общественного сознания как регулятор развития общества;

- в настоящее время процессы глобализации направлены на объединение и обобщение всех форм жизни, охватывая все регионы мира. Эти влияния и угрозы, прежде всего, затрагивают культурную жизнь и духовные традиции разных народов. В таких случаях духовные традиции могут служить щитом

для защиты культурных ценностей общества и повышения чувства национального и патриотического самосознания;

- в настоящее время каждый гражданин страны имеет возможность выбрать свою социальную идентичность в соответствии со своими ценностными ориентациями и мировоззрением. Однако без понимания истории своего народа и особенно духовности невозможно определить будущее. Потому что изучение опыта предыдущих поколений, культуры и духовности может проложить путь к формированию новых отношений в обществе;

- для выявления основных связей и отношений, а также механизмов социокультурного взаимодействия, необходимо дальнейшее понимание сущности современного общества, как единого и неделимого организма. В этом случае главной задачей является определение положения человека в обществе и его место в окружающем мире, а также формирование нового человека. То есть, в данном случае необходимо найти способы духовного обновления общества, в том числе традиций.

Теоретическая значимость исследования в основном выражается в том, что результаты данного исследования могут служить для дальнейшего всестороннего изучения положения и место духовных ценностей в обществе.

Практическое значение исследования заключается в том, что результаты исследования могут быть использованы при разработке и реализации культурной политики в обществе, а также разработке трудов и учебных пособий в области философских наук и культурологии.

Область исследований. Тематика исследования соответствует паспорту специальностей Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан по специальности 09.00.11 социальная философия (философские науки).

Апробация результатов исследования. Основные положения и выводы диссертации в качестве научных статей автора были опубликованы в научных журналах ИФПП им. А. Баховаддинова НАНТ, Таджикский государственный институт культуры и искусств имени Мирзо Турсунзаде и ТГПУ им. С. Айни.

Личный вклад автора заключается в определении цели и задачи объекта и предмета исследования. В ходе своей научно-исследовательской работы, автор самостоятельно реализовал теоретико-методологические основы и выводы данного исследования.

Внедрение результатов исследования. Диссертация подготовлена на кафедре социальной философии Института философии, политологии и права им. Баховаддинова НАНТ. Также диссертация была обсуждена на расширенном заседании отдела социальной философии ИФПП им. А.

Баховаддинова НАНТ (Протокол №3 от 11.03.2022). В соответствии с требованиями Положения ВАК РТ диссертация также была обсуждена на Ученом совете названного института и на кафедре истории философии и социальной философии Таджикского национального университета. Результаты научной работы и ее основное содержание были опубликованы автором в виде статей, докладов, тезисов и докладывались в выступлениях на круглых столах и научных конференциях.

Структура диссертации. Диссертация состоит из введения, двух глав, включающие шесть параграфов, заключения и списка использованной литературы. Общий объем диссертации составляет 153 страниц.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ РАБОТЫ

Во **введении** обосновывается актуальность темы, определяется степень разработанности проблемы, цель и задачи исследования, раскрываются научная новизна, методологические принципы, теоретическая и практическая значимость работы, формулируются основные положения, выносимые на защиту, приводятся сведения об апробации результатов исследования, а также определяется структура и содержание работы.

Первая глава диссертации - **«Теоретико-методологические основы изучения роли духовных ценностей в культурной жизни общества»** состоит из трех параграфов. В этой главе автор также исследует способы проявления духовных ценностей. В этой связи четко обозначена роль традиций, культурные наследия, праздники и обычаи в жизни общества. В этом процессе на каждом историческом этапе, в зависимости от политической ситуации и социокультурных изменений, автор анализирует место традиции в трансформации общества на конкретных примерах.

В первом параграфе первой главы – **“Анализ статуса и содержания понятия нравственных ценностей с точки зрения социальной философии»**, рассматривается классификация элементов духовных ценностей и приводится анализ научных теорий о духовных ценностях и их составных элементов. Также подчеркивается, что духовные ценности имеют очень сложную и многогранную структуру и являются продуктом объективных и субъективных отношений, которые формируются на основе представлений и усилий человека по реализации своих потребностей, интересов и целей. Таким образом, духовные ценности могут включать в себя все ценности, которые важны для организации достойной общественной жизни. С этой точки зрения в структуру духовных ценностей входят ценности, имеющие моральный, эстетический, научный и религиозный характер и т.д. Каждый из этих компонентов духовных ценностей анализируется отдельно.

На основе научных теорий утверждается, что в каждом обществе наряду с социальными условиями жизни людей, складываются определенные ценности. Эти ценности имеют материальные, социальные, политические и духовные аспекты и очень связаны друг с другом, и культурологи предполагают, что их взаимосвязь зависит от специальных жизненных потребностей людей.

Основываясь на этой теоретической точке зрения, в диссертации подчеркивается, что в социальной философии в данной проблеме сформировались две разные точки зрения: реалистическая и интеллектуальная. Что касается содержания концепции духовных ценностей, то интеллектуальное или субъективное позиционирование основывается на том, что ценностный статус явлений и объектов мира происходит от непосредственных восприятий и отношения людей. Таким образом, у этого научного подхода были свои сторонники в разное время, но его способность понимать социальные процессы и управлять ими была ограничена из-за отсутствия связи с реальностями повседневной жизни. Напротив, объективный взгляд на толкование места духовных ценностей в возникновении социальных явлений основывается прежде всего на необходимости понимания содержания человеческой деятельности. Все явления и объекты мира социальной жизни человека, когда они входят в орбиту его преобразующей деятельности, имеют возможность приобретать или сформулировать ценность, в том числе духовную ценность. То есть, невозможно искать какие-либо ценности, особенно духовные вне рамок человеческой деятельности и требований конкретной исторической среды и условий жизни человека.

Следует подчеркнуть, что в зависимости от различных форм человеческой деятельности существуют также определенные формы ценностей, которые можно сгруппировать по подсистемам социальной системы. Эти методы формирования и создания ценностных ориентаций человека на основе восприятия и освоения мира относятся к материально-производственной, научно-теоретической, эмоциональной и эстетической деятельности. В то же время духовные ценности формируются в процессе эмоциональной и эстетической деятельности и служат для управления социальным поведением человека, для его направления на достижение определенных целей и регулирования отношений человека с природной и социальной средой и т.д.

Учитывая их широкое влияние на социальное поведение человека, духовные ценности явно и незримо играют важную роль и в других сферах человеческой деятельности. Духовные ценности существуют на разных уровнях человеческого отношения и практической деятельности. Например,

если рассматривать производственную и материальную деятельность человека, то мы видим, что в результате осуществления этой деятельности формируются материальные ценности. Материальные ценности, возникающие в процессе материально-производственной деятельности человека, необходимо обличить в духовную одежду, чтобы использовать их в качестве стимула для развития конкретной социальной среды.

Такой объективный характер духовных ценностей никоим образом не означает полное отрицание и игнорирование влияния субъективного аспекта при их формировании и реализации. Напротив, в социальной философии подчеркивается, что явления и объекты вселенной, включая ценности, происходят из-за усилий людей соотносить с реальностью свои субъективные усилия и склонности. На этой основе духовные ценности становятся объектом практики людей и служат для удовлетворения их потребностей, а также их различных интересов. То есть, ценности в том числе духовные, приобретают свой объективный характер в силу их неразрывной связи с общественной практикой. Такое толкование сущности духовных ценностей отвергает обычные представления и суждения о том, что фактор, связывающий духовные ценности с общественной жизнью, зависит только от разума и воли людей. Потому что знание само по себе не служит руководством человека к организации достойной общественной жизни в мире, поскольку знание может служить как добру, так и злу и вести человеческое общество как к прогрессу, так и к упадку, и к увяданию, так и процветанию.

Поэтому единственная надежда на освобождение от опасности падения в такую бездну - постоянное наполнение ею духовными ценностями для достижения целей. Отсюда следует, что духовные ценности истекают не из объективной природы предметов и событий мира, а из культурных и социальных усилий самого человека.

Во втором параграфе первой главы «Описание характера организации духовного производства в социальной жизни современных обществ», рассматривается вопрос о природе организации духовного производства в социальной жизни современных обществ. В диссертации подчеркивается, что духовные ценности в социальном пространстве являются как фактор формирования многогранных отношений, обычно неразрывно связанных с различными факторами, в том числе с духовным производством. Благодаря регулярности процесса духовного производства, духовные ценности обретают способность лучше управлять социальным поведением, а также влиять на целенаправленность со стороны сложных тенденций общественного сознания. Следовательно, автор указывает, что общественное производство - очень сложный процесс и проявляется в разных формах в зависимости от характера той или иной социальной системы.

Автор также подчеркивает, что духовные ценности в целом, являются продуктом духовного производства. Потому что, когда мы говорим о специфике духовных ценностей общества, с культурной точки зрения мы имеем в виду, прежде всего, духовное производство определенного уровня развития общества. Помимо этой зависимости, мы не можем представить себе собственное формирование духовных ценностей. Духовное производство очень разнообразно как по форме, так и по содержанию, которое постоянно меняется под влиянием исторического опыта.

Следует указать, что в сфере духовного производства также существуют очень сложные и противоречивые отношения между философией и религией, наукой и философией, а также наукой и религией. В зависимости от целей развития общества их место в духовном производстве постоянно меняется или приобретает новое содержание.

По мнению автора, для приближения духовного производства к потребностям общества в современных условиях, большое внимание уделяется необходимости совершенствования человеческого капитала, то есть развитие образования, культуры, науки, уровня жизни и т.д. В диссертации подробно анализируется каждый из этих факторов.

В третьем параграфе первой главы - **«Особенности теоретико-методологического анализа духовных ценностей в учениях социальной философии»** анализируются особенности теоретико-методологического анализа духовных ценностей в культурологических и социальных учениях. Подчеркивается, что в истории общественной мысли, рассмотрение духовных ценностей всегда вызывало особый интерес у различных мыслителей. В этих исследованиях подчеркиваются, что формы этого обзора очень разнообразны, они выражают полезные идеи о статусе и содержании духовных ценностей, о том, как они создаются и наследуются, об их общих чертах и различиях в контексте различных человеческих культур и цивилизаций. Несмотря на прохождение различных исторических периодов, интерес человечества к усвоению и изучению этих идей постоянно растет.

Исходя из этого, автор подчеркивает, что роль и содержание духовных ценностей имеют достойное место в учениях мыслителей Древнего мира, Средневековья, эпохи Возрождения, Нового времени, особенно периода глобализации. На протяжении всей истории культурной и социальной мысли, духовные ценности в силу сложности их состава не всегда анализировались в обобщенном виде. Поэтому долгое время определение этого понятия не находило устойчивого и приемлемого аспекта. Например, мы можем уверенно размышлять над идеями Сократа, Платона и Аристотеля о природе духовных ценностей, но в их произведениях мы не находим действительной и устойчивой формы концепции духовных ценностей. Эти мыслители

рассматривали феномен духовных ценностей в структуре своих учений о природе души и духа. Подход Аристотеля также является рациональным, и он исследует феномен духовных ценностей по отношению к трем типам материи, то есть к материи, которая является воспринимаемой и преходящей (растения, животные), воспринимаемой, но вечной (небесные тела) и особенное (человеческая душа).

Следует подчеркнуть, что ученые эпох Средневековья и Возрождения стремились расширить круг морали в ценностях за счет тенденций религиозной и гуманитарной практики. Благодетель с его благоговением перед интеллектом теперь ценилось как то, что направляет человека жить в тени религиозных заповедей. Поэтому средневековое самосознание подчеркивало важность организации нравственной жизни человека через соблюдение религиозных и творческих заповедей и признание источника всех этих ценностей. Признание роли человеческого разума стало важным, когда он служил для объяснения сущности духовных ценностей. Автор подчеркивает, что мы не можем согласиться с мнениями некоторых исследований поместить рассуждение в социальные учения средневековья. Эта интеллектуальная традиция была характерна также для социальных учений западных и восточных мыслителей средневековья.

По мнению автора ученые эпохи Возрождения стремились ответить на вопрос, для кого были эти ценности и почему. Естественно, что именно человек становится носителем ценностей, в том числе моральных. Другими словами, человек считается высшей ценностью, присущей ему. Здесь следует отметить взгляды персидских и таджикских мыслителей. В связи с этой проблемой они унаследовали свои идеи в различных формах поэзии и прозы, и именно их изучение и анализ позволяют нам максимально осознавать эти ценности и ввести в нашу жизнь, и окружающих нас людей в соответствии с ними.

В диссертации также отмечается, что с точки зрения мыслителей Нового времени, духовные ценности основаны на принципах справедливости, свободы, мудрости и знания и не имеют ничего общего со сверхъестественными силами, превосходящими человеческий интеллект. Поэтому, развивая естественные и социальные знания, человек получает большое понимание сущности духовных ценностей и способность использовать их для организации лучшей общественной жизни.

Автор отмечает, что с точки зрения социальных и культурологических наук, после Нового времени постепенно сформировалось представление, согласно которому духовные ценности проявляются только в процессе освоения человеком мира через деятельность и оценку окружающей среды. Карл Маркс был одним из первых, кто осознал тонкость духовных ценностей

и высказал важную идею о том, что человек сам приобретает ценность благодаря многогранным продуктам своей работы. Ценностное отношение человека к окружающей его среде формируется на основе трех форм производства: производство самого человека, производство предметов и производство идей. Таким образом, та часть материала, которая создается человеком для удовлетворения своих потребностей, является отличной опорой для развития духовных ценностей. Чем более развито материальное производство человечества, тем больше оно положительно влияет на духовные потребности человека, формирование его духовных ценностей. В свою очередь, эти приобретенные обществом духовные ценности вносят уникальный вклад в развитие материального производства и соответствующих ему ценностей. Продолжение усиления этой концепции в учениях большинства современных мыслителей теперь постепенно обрело самостоятельный и ценный аспект культурного характера. В этом направлении очень значительна роль произведений Эмиля Дюркгейма, Карла Мангейма, Петера Сорокина и Мишеля Рокича.

В диссертации также обсуждаются взгляды упомянутых мыслителей и других современных ученых. В частности, подчеркивается, что место духовных ценностей в контексте современных культурных исследований в жизни человеческого общества не может рассматриваться с точки зрения одного из ведущих мыслителей Альфреда Луи Кребера (1876 г.) - 1960). В первую очередь, можно отметить его наследие, в которое входят такие произведения, как «Конфигурация культурного развития», «Стиль и цивилизация», «Природа культуры», «Антропология», «Список цивилизаций и культур» и «Культура и концепция развития».²⁸ Он обсуждает сущность духовных ценностей в контексте формирования культурных стилей и считает, что единство культур зависит от этого стиля. Культурные стили являются уникальной чертой любого общества и зависят от каждого этапа. Историческое развитие, способ организации общественной жизни, изменяются и служат объединяющим фактором, поэтому при изучении культур важно обращать внимание на специфику их ценностной организации, поскольку через них возможно их существование.

Автор диссертации подробно рассматривает взгляды современных ученых Таджикистана по этому вопросу.

В диссертации также отмечается, вопросами изучения духовных ценностей занимались академики М. Шакури, А. Турсун, профессора Наврузов С., Самиев А., Идиев Х., Рахимов С., Саидов А., Латифзода Д., Амиров Р. и другие. В нашей культурологической науке особое внимание

²⁸ Кребер, А.Л. Избранное: Природа культуры [Текст] / А.Л. Кребер. – М.: РОССПЭН, 2004. – 1008 с.

уделяется статусу духовных ценностей в жизни общества. Особенно М. Шакури упоминает эти воззрения в своей книге “Хуросон аст ин чо” («Здесь есть Хуросон»)²⁹ М. Шакури, в основном, помещает мир духовных ценностей в самом широком смысле в культурный мир, что приводит к формированию моральных норм и примеров надлежащего социального поведения. Поэтому он считал допустимым рассматривать духовные ценности в контексте понимания и реализации постоянного просвещения, что само по себе было более поучительным.

Многие современные таджикские ученые предполагают, что духовные ценности общества следует интерпретировать в контексте человеческой деятельности. Именно на этой основе духовные ценности становятся частью мотивации социальных действий человека, приводят к преобразованию потребностей в интересах людей, и, в свою очередь, интересы отражаются в проявлении ценностей. Профессор Самиев А. считает, что сущность духовных ценностей меняется в ходе исторических процессов, в ходе которых ценности становятся объективными отношениями трансцендентального характера. С точки зрения профессора Идиева Х. У. социальные институты являются одним из важнейших факторов усиления присутствия духовных ценностей в обществе и повседневной жизни людей. Другими словами, если институты общества не будут иметь целенаправленную деятельность, общество столкнется с социальной дезорганизацией, что приведет к увеличению уровня отрицательных проступков. По его словам, рассматривая модели поведения в результате социализации и принятых ролей в культурную систему, люди становятся взаимно связанными, с одной стороны, а с другой стороны укрепляются внутреннее согласие и одобрение ценностей.

Вклад профессора Рахимова С. Х. в современную таджикскую культурологию велик. Этот вклад также очень важен при изучении духовных ценностей общества. Он подошел к изучению духовных ценностей с точки зрения эстетичности, особенно художественной культуры, и разработал особый метод анализа. Профессор Рахимов С.Х., подчеркивая достижения предыдущих поколений таджикских писателей и поэтов в изменении прозы, и тем самым изменяя идеологию масс, подчеркивает, что наша современная художественная культура может еще раз внести такой вклад в построении духовных ценностей нашего независимого государства. В связи с этим, он подчеркивает необходимость развития нового духовного видения, основанного на ценностях красоты и критическом аспекте, отвечающем потребностям современного общества.

²⁹ Шакурӣ, М. Хуросон аст ин чо: маънавият, забон ва эҳёи миллии тоҷикон [Матн] / М. Шакурӣ. – Душанбе: Дониш, 2009. – 416 с.

Анализ проявления влияния новых духовных ценностей на культурную жизнь Таджикистана в первые годы независимости, освещены в трудах профессоров Амирова Р.А. и Латифзода Д. Эти усилия направлены на создание основы для раскрытия культурных аспектов народа, независимо от его социальной принадлежности, через понимание и распространение духовных ценностей, отвечающих национальному духу нашей страны.

Вторая глава диссертации – «Духовные ценности как фактор культурных изменений в общественной жизни Таджикистана», состоит из трех параграфов. **В первом параграфе второй главы «Формы влияния духовных ценностей на изменения в культурной жизни независимого Таджикистана»,** анализируется проявление влияния духовных ценностей на изменения в культурной жизни независимого Таджикистана. В то же время подчеркивается, что изменения, произошедшие в жизни современных обществ, с одной стороны, расширили масштабы поисков человечества по созданию наилучшей основы для жизни, а с другой стороны, повысили спорные вопросы. Эти противоречивые вопросы можно найти в различных сферах общества, влияние которых очень очевидно на аспекты создания устойчивого духовного пространства, включая его моральные и ценностные аспекты. Потому что нравственный и духовный потенциал человека всегда идет вместе с изменениями, происходящими во всех сферах жизни общества.

Автор отмечает, что в постсоветском таджикском обществе в общественном сознании растет интерес к религиозным ценностям. Это еще больше дестабилизировало общественную жизнь и имело ужасные последствия. В результате социокультурных изменений, особенно после обретения нашей страной независимости, другая влиятельная проблема в духовной жизни общества была связана с растущей конкуренцией между ценностями рыночной экономики и традиционными ценностями, явления следы которой все еще очевидны. Таким образом, сегодня попытки вывести общество из экономического и финансового кризиса, в том числе проблемы культурной жизни общества, были замечены некоторыми инициаторами реформ в установлении приоритета ценностей системы рыночных отношений. Наиболее активная часть населения воспользовалась этой возможностью и умело преобразовала производственные активы общества в частные или партнерские (акционерные) интересы. Очевидно, что такая обстановка в глазах общественности несколько снизила ценность основных отношений рыночной системы, которые во многом по своей природе являются конструктивными.

Следует отметить, что влияние перечисленных тенденций постоянно рассматривается социологами. Автор диссертации для укрепления своего мнения приводит множество конкретных примеров из работ отечественных

культурологов. Эти примеры показывают, что широкое распространение получили обширные исследования проявлений духовных ценностей в различных сферах культурной деятельности общества в период независимости. Следует подчеркнуть, что все эти усилия были направлены на создание поля для реализации подлинно культурной природы людей, независимо от их социальной принадлежности, через понимание и распространение духовных ценностей, соответствующих национальному духу нашего народа и страны. Потому что, именно благодаря усвоению духовных ценностей, созданных на протяжении всей истории, каждый человек в обществе должен понять суть своей человеческой миссии.

В этой главе, автором диссертации, основное внимание уделяется развитию национальных традиций, организации торжеств и обрядов, празднованию наших национальных праздников и т. д. направленных на повышение уровня национального самосознания. Ввиду важной роли духовных ценностей национальной культуры, государство всегда стремится ознакомить всех членов общества с этим уникальным источником национальных ценностей. Важно подчеркнуть, что приобретение политической независимости позволило нам способствовать развитию национальной культуры, сохранить и возродить духовное наследие наших предков и на этой основе сохранить нашу культурную самобытность.

Во втором параграфе второй главы – **«Влияние социокультурного ущерба на состояние нравственных ценностей в обществе»** подчеркивается, что моральные ценности общества, наряду с их соблюдением, пропагандой и приверженностью, а также их соблюдение, сталкиваются с определенными трудностями, которые менее заметны в поведении и отношении людей. Большая сложность этого аспекта существования моральных ценностей истекает из того факта, что отдельные лица, группы и слои общества иногда, в зависимости от различных мотивов, склонны отказываться от соблюдения духовных ценностей в социальном поведении. Таким образом, проявление такого подхода в поведении отдельных членов общества в современных социальных науках, выражается в терминах девиантного поведения и культурной травмы.

В диссертации широко обсуждаются теоретические и практические аспекты возникновения состояния несоблюдения духовных ценностей в обществе и его последствия, основанные на учениях различных ученых. Например, согласно Дюргейму, социальные изменения без духовных норм и ценностей приводят к социальной нестабильности и дезорганизации, и такое ненормальное разделение труда создает основу для многих девиантных форм поведения, одним из которых является самоубийство. Он считает, что моральные нормы и ценности - это силы, которые регулируют человеческое

поведение извне, и одной из этих важных сил является само общество. Когда моральные нормы действуют должным образом как регуляторы поведения, человек живет в нормальной среде и не сталкивается с проблемами в своем поведении. Таким образом, в период экономического кризиса, общество не может быть единственным регулятором для человеческой деятельности. Согласно Дюркгейму, в экономике, сталкивающейся с аномией, эгоистичное поведение активизируется во время экономического кризиса.

В диссертации утверждается, что современный польский ученый Петер Штомпка наблюдает и анализирует феномен пренебрежения духовными ценностями в развивающихся обществах, интерпретируя его, как культурную травму. Согласно модели социальной травмы, культурные проблемы являются результатом болезни в обществе. Если части общества, включая структурные и культурные элементы, не будут функционировать должным образом, следовательно болезнь развивается. Например, преступность, насилие, ненависть, бедность, неравенство и распад семьи в результате высокого уровня разводов, зависит от неуважения и несоответствия в экономических, образовательных и политических институтах общества. Эта теория предполагает, что социальные проблемы возникают, когда люди недостаточно социально приемлемы, чтобы принять оковы и ценности общества. Чтобы избежать социальных проблем и решить их, люди должны быть должным образом социализированы и получить соответствующую моральную и культурную подготовку. Справедливо по этому поводу приводится мысль академика М. Шакури, который писал: «Атмосфера национальной культуры в стране должна быть идеальной, чтобы формировалась национальная культурная идентичность. Духовная пустота, возникшая в Таджикистане с распадом советской империи, должна быть преодолена как можно скорее, путем замены национальной культуры, которая была ослаблена бездуховностью и национализмом двадцатого века».³⁰

Таким образом, на основе подробного анализа проблемы, автор приходит к выводу, что способы возникновения поведенческих расстройств являются результатом индивидуальных и социальных характеристик субъекта или среды, в которой он находится. Однако сложно оценить влияние различных факторов на возникновение правонарушения, потому что на самом деле все внутренние и внешние факторы правонарушения переплетаются подобно цепям, каждая из которых представляет собой отдельный прецедент, который настолько разный и многочисленный. Неясно,

³⁰ Шакурӣ, М. Хуросон аст ин чо: маънавият, забон ва эҳёи миллии тоҷикон [Матн] / М. Шакурӣ. – Душанбе: Дониш, 2009. – С.242.

который из них имеет большее влияние, чем другой, в отношении поведенческих и уголовных преступлений. По этой причине, по мнению соответствующих экспертов, никогда не существует единственно определенного фактора, который всегда приводит к тому, что человек подвергается противоправным действиям.

В третьем параграфе второй главы – «Аспекты правового регулирования роли нравственных ценностей в жизни общества», анализируются аспекты нормативно-правового регулирования и укрепления роли духовных ценностей в обществе. Автор рассматривает этот вопрос с точки зрения того, как духовные ценности укоренены в обществе. Это связано с тем, что чем больше духовных ценностей заложено в людях, тем ниже будет уровень асоциальных действий. Автор анализирует важность понимания и реализации этого вопроса в жизни традиционных и современных обществ. Изучение первобытных обществ показывает, что в примитивном обществе и небольших социальных группах, неформальный контроль, осуществляемый группами и определенными социальными институтами, такими как соседи, семьи и родственные связи, имеют важное значение для создания социального порядка посредством применения человеческого потенциала. Эти неформальные подходы к культурному контролю, когда общество сплочено и интегрировано, являются сильным сдерживающим фактором девиантного поведения и часто бывают успешными.

По мере развития и усложнения обществ, разделение труда получило более широкое распространение, и человеческим обществам стало необходимо выйти за рамки неформальных методов культурного и социального контроля. Таким образом, в современных обществах актуальной проблемой стало восприятие создания и регулирования духовных ценностей посредством создания различных правовых актов. Чувствительность этого вопроса очень высока, особенно в обществах, находящихся на переходном этапе или в процессе трансформации. Это связано с тем, что общества с переходной экономикой - это сообщества, которые часто сталкиваются с различными противоречиями в экономических, политических, культурных и социальных структурах. Отсутствие реализации и гармоничного развития материальных и нематериальных элементов культуры в этом обществе, создало препятствия и трудности в социальной сплоченности. В таком обществе люди с трудом могут адаптироваться к окружающей среде.

В диссертации утверждается мысль, что как развивающаяся страна с переходной экономикой, Таджикистан не является исключением из этого правила и переживает быстрые и далеко идущие изменения в своих основных структурах, особенно в своей культурной и социальной структуре. В результате, произошли поспешные изменения и структурные проблемы в

культурной, социальной, политической и экономической сферах, а также различные социальные угрозы для общества. Если перечислим угрозы для нашего общества, такие как безработица, кризисы идентичности, ухудшение социального капитала, самоубийства, беспризорные дети, утечка мозгов, бедность, социальное неравенство, коррупция, взяточничество и торговля людьми и т.д. делают нашу жизнь еще более сложной.

Принимая во внимание вышеперечисленные факторы, Республика Таджикистан после обретения государственной независимости, приступила к созданию нормативных правовых актов в области культурной жизни общества, направленных на защиту, возрождение и развитие духовных ценностей. В этот период были приняты ряд основных законов в области культуры, таких как “Закон о культуре” (1977 г.), “Закон о печати и других средствах массовой информации”, “Закон о печати” (1993 г.) и “Закон об авторском праве»(1998 г.),« Об охране памятников истории и культуры »,« О вывозе и ввозе культурных ценностей »(2001 г.),« О театре и театральной деятельности »(2002 г.),« О библиотечной деятельности » (2003 г.), «О музеях и музейном фонде» (2004 г.), «Об охране и использовании объектов историко-культурного наследия» (2006 г.) и др. Принятие «Концепции культурного развития Республики Таджикистан» (30 апреля 2005 г.) заложило основу для определения стратегии и перспектив развития национальной культуры.

Структура программ культурного развития является важной частью духовного воспитания общества, основанного на фундаментальных ценностях общества. Это: «Программа компьютеризации образовательных учреждений культуры и искусства Республики Таджикистан на 2007-2010 годы», «Государственная программа подготовки квалифицированных кадров в области культуры, искусства и издательского дела на 2007-2010 годы», «Программа развития культуры Республики Таджикистан на 2008-2015 годы», «Программа развития библиотечного дела в Республике Таджикистан на 2006-2015 годы», «Программа развития народного творчества в Республике Таджикистан на 2009-2015 годы», «Программа развития таджикского кино», «Программа охраны историко-культурного наследия на 2012-2020 годы» и так далее.

Автор отмечает, что в различных государственных программах в области образования особое внимание уделяется необходимости поддержки и создания условий для включения духовных ценностей в обществе. Одной из важнейших государственных программ в области образования, которая направлена на поддержку и создание условий для привития духовных ценностей в умы разных поколений, является «Национальная концепция образования», принятая Правительством Республики Таджикистан 3 марта

2006 г. 8 июня 2007 года принят Закон Республики Таджикистан «О регулировании традиций, торжеств и обрядов в Республике Таджикистан».

Заключение

Основные научные результаты диссертации

В заключении диссертации показаны факторы и принципы, которые влияют на формирование духовных ценностей общества и всегда находят отражение в практической деятельности членов общества. Полученные результаты и их анализ позволяют сделать определенные выводы:

- духовная жизнь таджикского общества в сегодняшних условиях переживает очень сложный и ответственный период. Нестабильность системы мирового сообщества и снижение роли общечеловеческих ценностей, оказывают глубокое влияние на духовную жизнь национальных обществ, в том числе таджикского общества. В такой ситуации только духовные ценности при их относительной устойчивости придают определенный смысл системе ценностей и норм социального поведения человека. Поэтому современные общества все более серьезно относятся к этому вопросу и, наряду с развитием производственных мощностей, стремятся улучшить и регулировать составные элементы духовной жизни, включая духовные традиции;

- в процессе обретения независимости, в стране произошли радикальные изменения, и все это по-разному повлияло на моральный дух общества. Если некоторые из них оказали положительное влияние на духовную жизнь общества, то некоторые из них не были свободны от отрицательного влияния. Особенно в первые годы независимости таких явлений в жизни нашего общества было много;

- в ходе этих процессов усилилось безразличие молодежи к приоритету нравственных ценностей общества. Регулярное несоблюдение духовных ценностей в поведении и отношении людей привело к социальному и культурному ущербу;

- в Таджикистане после стабилизации общественной жизни, мы стали свидетелями возрождения многих духовных традиций нашего народа, формирования новых ценностей в ответ на новые социальные отношения, обоснованность духовных ценностей наших предков. Возродился дух защиты и возрождения духовных ценностей наших предков в обществе. Усилия главы нашего государства в этом направлении огромны;

- в настоящее время наблюдается активный подход к изучению и внедрению духовных традиций в обществе, что способствует повышению уровня самосознания различных слоев населения.

Рекомендации по практическому применению результатов исследования

Таким образом, по результатам исследования можно сделать следующие предложения и рекомендации по укреплению места духовных ценностей в современной жизни общества в Таджикистане и дальнейшему расширению изучения этого культурного и социального феномена:

- важно обеспечение развития единого культурного пространства страны на основе защиты, возрождения и расширения национальных традиций и обычаев, достижения национальной культуры периода независимости и общечеловеческих ценностей, защиты культурного и языкового разнообразия; совершенствование системы образования в образовательных учреждениях, особенно в области культуры; содействие профессиональному развитию культуры и профессионального искусства в стране и за рубежом; привлечь внимание общественности к защите и развитию материального и нематериального наследия страны; содействие развитию культурного туризма в стране и за рубежом; продвижение статуса культуры в обществе, увязка деятельности учреждений культуры с реализацией важных задач, поставленных государством по формированию общественного сознания в духе патриотизма, национального самосознания и гордости за государственную независимость; способствовать повышению уровня культуры и правосознания населения, правовых знаний, правового просвещения и обучения граждан, а также предоставления населению правовой информации; пропаганда действующего законодательства, повышение правовой культуры населения и другие вопросы, связанные с развитием национальной культуры, должны быть в центре деятельности не только культуры страны, но и общества.

- для обеспечения устойчивого развития учреждений культуры, мы должны уделять больше внимания реконструкции инфраструктуры, укреплению материально-технической базы и обучению кадров, содействию формирования народного искусства, эффективному использованию культурного и духовного потенциала страны;

- СМИ страны, которые являются одной из опор демократического общества, должны постоянно освещать вопросы, связанные с духовными ценностями, их ролью в строительстве нового Таджикистана, повышением национального имиджа на международной арене и формировании гражданского общества;

- славная история таджикского народа - это великая школа самопознания. Поэтому каждый из нас должен уважать его, изучать яркие страницы героизма и отваги наших предков и продвигать его как основу идеи патриотизма и преданности Родине. Особенно в контексте глобализации и развития информационных технологий, которые способствовали

проникновению чужеродных элементов в национальную культуру, необходимо и обязательно, чтобы каждый член общества, особенно молодое поколение, обратились к истории своего народа;

- культура и ее тенденция к глобализации - одна из глобальных проблем современного мира, в котором независимый Таджикистан, как член мирового сообщества не может оставаться в стороне от стремительного процесса глобализации, особенно его положительных и отрицательных явлений. Следовательно, современные условия требуют формирования новой системы культурного развития;

- библиотеки должны стать важным центром притяжения науки и культуры, поскольку книги являются продуктом интеллекта цивилизованных людей, ключевым фактором сохранения национальной культуры и одним из важнейших средств просвещения населения;

- фильмы и мультфильмы очень сильно влияют на духовность наших подростков и молодежи. Наши подростки растут под влиянием зарубежных мультфильмов. Было бы хорошо, если бы правительство разработало программу по развитию мультфильмов в стране. В таджикской литературе и истории есть сотни произведений, по которым можно снимать лучшие фильмы и мультфильмы. Эти рассказы будут воспитывать подростков в национальном духе.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ ОТРАЖЕНО В СЛЕДУЮЩИХ ПУБЛИКАЦИЯХ АВТОРА:

Статьи, опубликованные в авторитетных зарубежных и
республиканских журналах:

[1-А] Зокиров, С. Место духовности в современном обществе [Текст] / С. Зокиров // Известия НАНТ. – 2019. – №1. – С.56-59.

[2-А] Зокиров, С. Формирование эстетического воспитания - фактор развития духовной культуры [Текст] / С. Зокиров // Культура и искусство. – 2019. – №4. – С.45-51.

[3-А] Зокиров, С. Духовные традиции и их роль в жизни общества [Текст] / С. Зокиров // Отчеты НАНТ. – 2020. – №4. – С.20-23.

[4-А] Зокиров, С. Культурное наследие и формирование духовности современного общества в условиях глобализации [Текст] / С. Зокиров // Культура и искусство. – 2020. – №2. – С.33-39.

[5-А] Усмонзода, Х.У., Зокиров, С. Роль нравственных ценностей в развитии социальной стабильности в современных условиях (текст) / Х.У. Усмонзода, С. Зокиров // Вестник педуниверситета. – 2022. – №1(5). – С.75-79.

[6-А] Зокиров, С. Уникальная роль Лидера нации в развитии национальной культуры таджиков [Текст] / С. Зокиров // Вестник Таджикского государственного университета коммерции. – 2023. – №2. – С.288-294.

II. Статьи, опубликованные в других научных изданиях и сборниках:

[7-А] Зокиров, С. Инициативы Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона по чистой воде в мире [Текст] / С. Зокиров // Материалы республиканских научно-теоретических конференций «Проблемы развития национальной культуры и глобализации в условиях независимости стран СНГ». – Душанбе, 2019. – С.300-307.

[8-А] Низами, М.З., Зокиров, С.И. Роль национальных праздников в развитии самосознания населения [Текст] / М.З. Низами, С. Зокиров // Россия-Узбекистан-Таджикистан. Роль студенческой молодежи в решении актуальных проблем культуры: история, инновации и перспективы: Челябинск. – 2021. – С.69-74.

[9-А] Зокиров, С.И. Stability and changes of spiritual traditions of society in modern conditions [Текст] / С. Зокиров // Россия-Узбекистан-Таджикистан. Роль молодых учёных в решении актуальных проблем культуры: история, инновации и перспективы: сб.материалов междунар.науч.-практ.конф. Челябинский. – 2023. – С.110-112.

[10-А] Усмонзода, Х.У. Зокиров, С.И. Осмысление соотношения техники и нравственности в поэзии С.Насфи [Текст] / Х.У.Усмонзода, С. Зокиров // Россия-Узбекистан-Таджикистан. Сохранение и укрепление традиционных духовно-нравственных ценностей общества: стратегическое планирование в сфере духовной культуры: сб.материалов междунар.науч.-практ.конф. Душанбе. – 2023. – С.118-122.

[11-А] Зокиров, С.И. Unique role of the leader of the nation in the development of the national culture of the tajiks[Текст] / С. Зокиров // Региональные культурные стратегии в современном мире: сб.материалов междунар.науч.-практ.конф.Перм. гос.ин-т культуры. – 2023. – С.305-312.

АННОТАЦИЯ

на диссертацию Зокирова Сухроба Ибодовича на тему «Роль духовных ценностей в пространстве культурных изменений современного общества Таджикистана» на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.11 – социальная философия

Ключевые слова: культура, ценность, духовные ценности, традиционные ценности, традиции, ценностные нормы, искусство, эстетика.

Объект исследования - проявление духовных ценностей в социальном пространстве;

Предмет исследования - духовные ценности как детерминант направления социокультурных изменений в современном обществе Таджикистана.

Основная цель диссертационного исследования является изучение духовных ценностей в социокультурных процессах современного общества Республики Таджикистан.

Научная новизна исследования основана на анализе теоретических основ формирования духовных ценностей, и впервые в диссертации проанализирован характер проявления духовных ценностей в общественной жизни нашей страны. В то же время:

- обоснована сущность духовных ценностей, как социокультурного феномена;
- рассмотрена сущность духовных ценностей с точки зрения научных взглядов;
- показаны важные факторы, влияющие на формирование духовных ценностей личности в меняющемся обществе;
- впервые в истории культурологии рассмотрено место духовных ценностей в конкретной культурной и социальной среде;
- показана связь между существованием духовных ценностей и производственными отношениями общества в современных условиях;
- определено, что формирование и существование духовных ценностей зависит от специфики конкретной культурной среды;
- показана роль духовных ценностей в снижении интенсивности обобщения всех форм жизни в процессе глобализации;
- анализирована взаимосвязь между формами проявления духовных ценностей по отношению к конкретным культурным средам и тенденциям развития обществ;
- впервые анализируются предпосылки и факторы несоблюдения некоторых духовных ценностей в поведении и установках членов общества в зависимости от их социальных и индивидуальных особенностей.

АННОТАТСИЯ

ба рисолаи Зокиров Сӯҳроб Ибодович дар мавзӯи “**Нақши арзишҳои маънаӣ дар фазои дигаргуниҳои фарҳангии ҷомеаи муосири Тоҷикистон**» барои дарёфти унвони илмӣ номзади илмҳои фалсафа аз рӯи ихтисоси 09.00.11 – фалсафаи ӣғтимӯ пешниҳод шудааст.

Калидвожаҳо: фарҳанг, арзиш, арзишҳои маънаӣ, анъанаҳои маънаӣ, анъанаҳо, урфу одатҳо, меъёрҳои арзишӣ, истеҳсолоти арзишӣ, санъат, эстетика.

Объекти таҳқиқот - зуҳури арзишҳои маънаӣ дар фазои иҷтимоӣ.

Мавзӯи (предмети) таҳқиқот - арзишҳои маънаӣ ҳамчун муайянкунандаи самти тағйиротҳои иҷтимоиву фарҳангӣ дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон.

Ҳадафи таҳқиқот - асосноккунии заминаҳои ҳузури арзишҳои маънаӣ ба хотири таъмини устувории нисбии равобиту муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки ба ҳаёти инсон маънӣ мебахшанд ва дар раванди он тағйиротҳои фарҳангӣ, ки ба шиддат шароити муқаррарии ҳаёти ҷамъиятиро дигаргун месозанд.

Навоварии илмӣ таҳқиқот ба таҳлили асосҳои назариявии масъалаи ташаккули арзишҳои маънаӣ асос ёфта, дар рисола бори аввал хусусияти зуҳури арзишҳои маънаӣ дар ҳаёти ҷамъиятии даврони соҳибистиклолии кишварамон таҳлили худро пайдо кардааст. Дар баробари ин:

- моҳияти арзишҳои маънаӣ ҳамчун падидаи иҷтимоӣ фарҳангӣ асоснок карда шудааст;

- таҳаввули диду назарҳои илмӣ оид ба моҳияти арзишҳои маънаӣ баррасӣ карда шудааст;

- омилҳои муҳимми таъсиррасон ба ташаккули арзишҳои маънавии афрод дар муҳити ҷомеаи тағйирёбанда нишон дода шудааст;

- бори аввал ба гардиши илми фарҳангшиносӣ баррасии мақоми арзишҳои маънаӣ дар муҳити ҳоси фарҳангӣ иҷтимоӣ ворид гардидааст;

- алоқамандии ҳастии арзишҳои маънаӣ ва муносибатҳои истеҳсолии ҷомеа дар шароити муосир нишон дода шудааст;

- муайян шудааст, ки ташаккулёбӣ ва ҳастии арзишҳои маънаӣ аз вижагиҳои мушаххаси муҳити муайяни фарҳангӣ вобастгӣ дорад;

- нақши арзишҳои маънаӣ барои паст кардани шиддати якхелакунонӣ ва умумикунонии ҳамаи шаклҳои фаъолияти ҳаёт дар раванди ҷаҳонишавӣ нишон дода шудааст;

- таносуби шаклҳои зуҳури арзишҳои маънаӣ вобаста ба муҳитҳои ҳоси фарҳангӣ ва тамоюлоти рушди ҷомеаҳо возеҳ баён гардидааст;

- бори аввал замина ва омилҳои риоя нашудани баъзе аз арзишҳои маънаӣ дар рафтору муносибати аъзои ҷомеа вобаста ба хусусиятҳои иҷтимоӣ ва фардии онҳо таҳлил шудааст.

ANNOTATION

on the thesis of Zokirov Sukhrob Ibodovich on the topic of "The role of spiritual values in the space of cultural changes in modern society of Tajikistan" for the degree of Candidate of philosophical Sciences in the speciality 09.00.11- social philosophy

Keywords: culture, value, spiritual values, traditional values, traditions, value norms, art, aesthetics.

-The object of the study is the manifestation of moral values in the social space;

-The subject of the study is moral values as a determinant of the direction of socio-cultural changes in modern society of Tajikistan.

-The scientific novelty of the research is based on the analysis of the theoretical foundations of the formation of spiritual values, and for the first time the nature of the manifestation of spiritual values in the public life of our country is analyzed in the dissertation. At the same time:

- the essence of spiritual values as a socio-cultural phenomenon is substantiated;

- the essence of spiritual values is considered from the point of view of scientific view;

- the important factors influencing the formation of moral values of an individual in a changing society are shown;

- for the first time in the history of cultural studies, the place of spiritual values in a specific cultural and social environment is considered;

- the connection between the existence of moral values and the production relations of society in modern conditions is shown;

- it is determined that the formation and existence of spiritual values depends on the specifics of a particular cultural environment;

- the role of moral values in reducing the intensity of generalization of all forms of life in the process of globalization is shown;

- the interrelation between the forms of manifestation of spiritual values in relation to specific cultural environments and trends in the development of societies is analyzed;

- for the first time, the prerequisites and factors of non-compliance with certain moral values in the behavior and attitudes of members of society, depending on their social and individual characteristics, are analyzed.